

DOKUMENTACE OKEN ORATOŘÍ TŘÍ PRAŽSKÝCH KLÁŠTERNÍCH KOSTELŮ

LADISLAV BARTOŠ – VERONIKA KOBEROVÁ

Článek přináší dokumentaci vybraných barokních okenních výplní na oratořích kostelů sv. Jiljí na Starém Městě, sv. Tomáše na Malé Straně a Panny Marie Andělské na Hradčanech. Těžiště textu spočívá v popisu stávajícího stavu oken, nechybí jejich typologické srovnání a rozvaha o důvodech užití konkrétních funkčních řešení. V souvislosti se stavebním vývojem všech tří staveb se autoři pokoušejí o dataci předmětných prvků. Zvláštní pozornost je věnována cenným souborům dochovaného původního kování, včetně srovnání několika typů specifických prvků pro uchycení výsuvných křídel.

DOCUMENTATION OF ORATORY WINDOWS OF THREE PRAGUE CONVENT CHURCHES

The article documents a selection of Baroque window panels in the oratories of the churches of St. Giles at the Old Town, St. Thomas in Lesser Town and Virgin Mary of the Angels in Hradčany. The text describes the current state of the windows, their typological comparison and a consideration of the reasons of their functional arrangements is included. In the context of the building history of all three buildings the authors attempt to date the items concerned. Special attention is given to valuable assemblages of preserved original metal fittings, including several types of specific features for adjusting the sliding wings.

Klíčová slova — Praha – Staré Město – Hradčany – Malá Strana – kostel sv. Jiljí – kostel sv. Tomáše – kostel Panny Marie Andělské – oratoř – baroko – okno – výsuvné okno – arkýř – kování – dominikáni – augustiniáni – kapucíni – klášterní kostel

Key words — Prague – Old Town – Hradčany – Lesser Town – Church of St. Giles – Church of St. Thomas – Church of Virgin Mary of the Angels – oratory – Baroque – window – sliding window – oriel – metal fitting – Dominicans – Augustinians – Capuchins – convent church

Práce navazuje na již publikované články autorů týkající se historických okenních, případně dveřních výplní především církevních staveb z období baroka (BARTOŠOVÁ/HAVLÍKOVÁ/CHALOUPKA 2012; HAVLÍKOVÁ/BARTOŠOVÁ 2013; BARTOŠOVÁ/HAVLÍKOVÁ 2014; KOBEROVÁ/BARTOŠ 2015). Výplně otvorů obecně tvoří ohroženou součást památkového fondu, neboť se jedná většinou o prvky vystavené účinkům povětrnosti a navíc nesplňující dnešní nároky na úsporu energie potřebné k vytápění interiérů (BÁČOVÁ ET AL. 2010, 16). V objektech církevního charakteru, kde se nachází množství prostor bez zvýšených tepelných nároků, ať už v samotných kostelech, nebo na chodbách či dalších místech, je proto zachováno nejvíce těchto historických prvků.

V tomto článku se budeme věnovat oknům osazeným v oratořích vybraných pražských kostelů, neboť tyto okenní výplně mají vzhledem ke svému účelu většinou atypickou konstrukci s výsuvnými křídly, s řadou zajímavých funkčních i dekorativních detailů a dochovaným souborem původního kování.

Oratoře byly většinou vyvýšené, oddělené nebo uzavřené prostory v kostele, které byly vyhrazeny řeholníkům (v případě klášterních kostelů) či šlechtickým rodinám (BLAŽÍČEK ET AL. 1962, 146; BLAŽÍČEK/KROPÁČEK 1991, 163). V některých případech vystupovaly otevřeným nebo zaskleným balkonem nebo arkýřem do chrámového prostoru a umožňovaly přímý výhled na hlavní oltář (HEROUT 1980, 190–191; OTTO ET AL. 1902, 837). K vybavení sloužily většinou pouze stolice s klekátky, v některých případech zde na stěně býval obraz Krista či některého světce. Samotné slovo oratoř vychází z latinského *orare* – „modlit se“, jde tedy vlastně o modlitebnu, běžně je užíván i výraz oratorium (OTTO ET AL. 1902, 837).

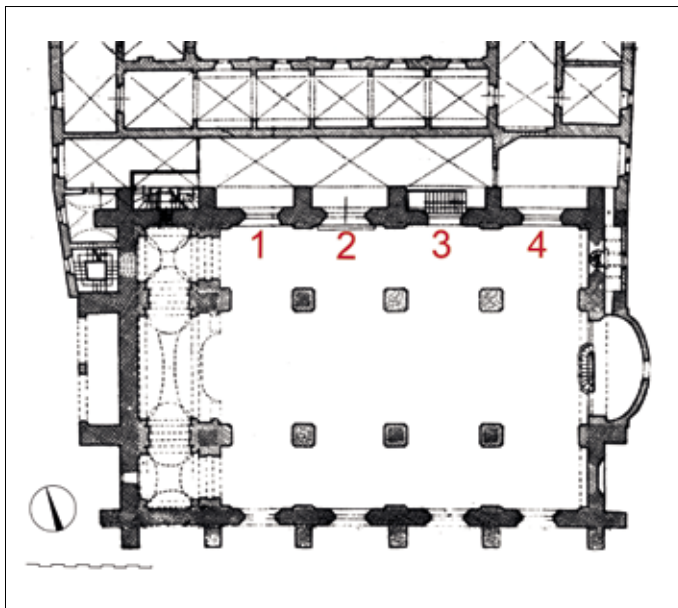
Pro tuto práci byla vybrána okna oratoří tří pražských kostelů – kostela sv. Jiljí na Starém Městě, kostela sv. Tomáše na Malé Straně a kostela Panny Marie Andělské na Hradčanech. Všechny tyto výplně pocházejí z období barokních přestaveb pražských kostelů ve druhé polovině 17. a první půli 18. století.

Okno oratoře kostela sv. Jiljí

STRUČNÝ NÁSTIN HISTORIE KOSTELA SV. JILJÍ

Dominikánský klášter, nacházející se v jižní části Starého Města, je vymezen z jižní strany Zlatou ulicí, ze strany západní ulicí Husovou, z východní Jilskou ulicí a ze severu je ohraničen ulicí Javorcovou. Ústřední stavba kostela je situována do jižní části areálu při Zlaté ulici.

Obr. 1. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Jiljí. Půdorys v úrovni 1. patra s vyznačením oken č. 1–4 (převzato z Muk/Vilímková 1961, bez paginace, upravil L. Bartoš, 2016).

Obr. 2. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Jiljí. Situace dokumentovaného okna č. 1, skrytého za postavou Boha Otce ve vrcholu nástavce bočního oltáře (foto L. Bartoš, 2015).

Jedná se o původně gotický trojlodní síňový chrám postrádající chór (obr. 1), jehož podobu především v interiéru změnila barokní přestavba (Muk/Vilímková 1961; Vlček/Vančura 1996).

Stavba byla zbudována jako vysoká trojlodní hala na obdélném půdorysu se dvěma vysokými západními věžemi, mezi kterými je klenutá předsíň. Hlavní loď svou šířkou přesahuje obě boční a byla zaklenuta křížovou klenbou. Prostor byl původně osvětlován poměrně vysokými okny.

Roku 1625 Ferdinand II. daroval celý majetek původně farního kostela dominikánům, kteří přikoupili sousední domy a začali s výstavbou kláštera. Stavební práce se v počátku dotkly kostela velmi okrajově, byly opraveny střechy a zpevněny klenby (Vlček/Vančura 1996, 85). Již v roce 1730 však kostel kvůli svým statickým problémům hrozil zřícením a v roce 1733 byla zahájena jeho přestavba Ferdinandem Špačkem za asistence Františka Maximiliána Kaňky. V této době byly sneseny gotické klenby, dva z osmi pilířů byly přezděny, ostatní sníženy a zvýrazněny korintskými hlavicemi. Všechny lodě byly nově zaklenuty. K západnímu průčelí byla nově přiložena kruchta a v západních zdech bočních lodí byly vyhloubeny niky pro kaple. Nad hlavním oltářem byl prolomen otvor v klenbě a nad ním osazena lucerna. Práce zahrnovaly další dílčí stavební úpravy a následně byl kostel vybaven unikátním barokním mobiliářem.

POPIS DOKUMENTOVANÉHO OKNA

Dokumentováno bylo jedno z oken (značeno jako č. 1) nacházejících se v severní zdi kostela, která je zčásti zakryta dvěma patry budovy klášterní kvadratury. Severní i jižní fasády kostela byly původně prolomeny vysokými gotickými okny s jednoduše vyžlabenými špaletami. Původní

ostění těchto okenních otvorů jsou v kostele zachována dodnes, v období baroka byly z oken odstraněny pouze kružby a otvory byly po výšce předěleny zazdívkami do několika úrovní. Ve vrcholu každého okna byl vytvořen čokovitý okulus. Do vytvořených menších otvorů byly vloženy nové barokní výplňové prvky. Dokumentace se zaměřila na okno oratoře (č. 1) v první okenní ose zleva (sousedící s kruchtou) v prvním patře, které se nachází přímo za vrcholem nástavce postranního oltáře sv. Floriána¹ a při pohledu z kostela je z velké části skryto postavou Boha Otce, obklopenou paprscitou aureolou (obr. 2).

Celková vnitřní (světlá) šířka rámu tohoto okna je 220,5 cm, světlá výška činí 210,6 cm. Okenní výplň je osazena ve zděné omítané špaletě, jejíž nadpraží je zakončeno ve tvaru sedla. Rám dubového okna je spojen na kolíčky a je členěn poutcem a dvěma sloupky do šesti polí, do špalety je kotven lavičníky. Ve střední části je umístěno horní, směrem do chrámové lodi mírně přesazené pevné křídlo² a spodní výsuvné křídlo. Okrajová pole okna jsou vyplněna spodními a horními křídly, která se otevírají ke špaletě (obr. 3–5). Každé z šesti křídel je dřevěnými příčlemi děleno do kříže. Vlysy křídel mají čepované spoje s dřevěnými kolíčky zpevněné rohovníky (obr. 6). Okno má kompletně zachovaný soubor vnějšího cínovaného kování, který je tvořen u každého křídla čtyřmi rohovníky, obrtlíkem a půlobrtlíkem (obr. 7, 8). Výsuvnému křídlu ve střední části pocho-pitelně chybějí obrtlíky, na spodním vlysu jsou umístěny úchopky se štítkem a na spodní části vertikální příčle kříže tohoto křídla jednoduchý kroužek, jehož povysunutím lze uvolnit na opačné straně příčle ukrytou západku z kovaného železného pásu, zajišťující okno ve vysunuté poloze (obr. 9). Funkci zarážky zde přebírá hrana poutce, nad níž je příslušná část vlysu horního křídla vydlabána. Sloupky i poutec jsou směrem do interiéru kostela zvýrazněny charakteristickým barokním oblounem, který je v křížení přerušen čtyřhranným jehlanem vystupujícím z hranolové podložky (obr. 10). Povrchová úprava dubového prvku je provedena mořením, zasklení křídel je dochováno původní, jak prozrazují tabulky foukaného skla.

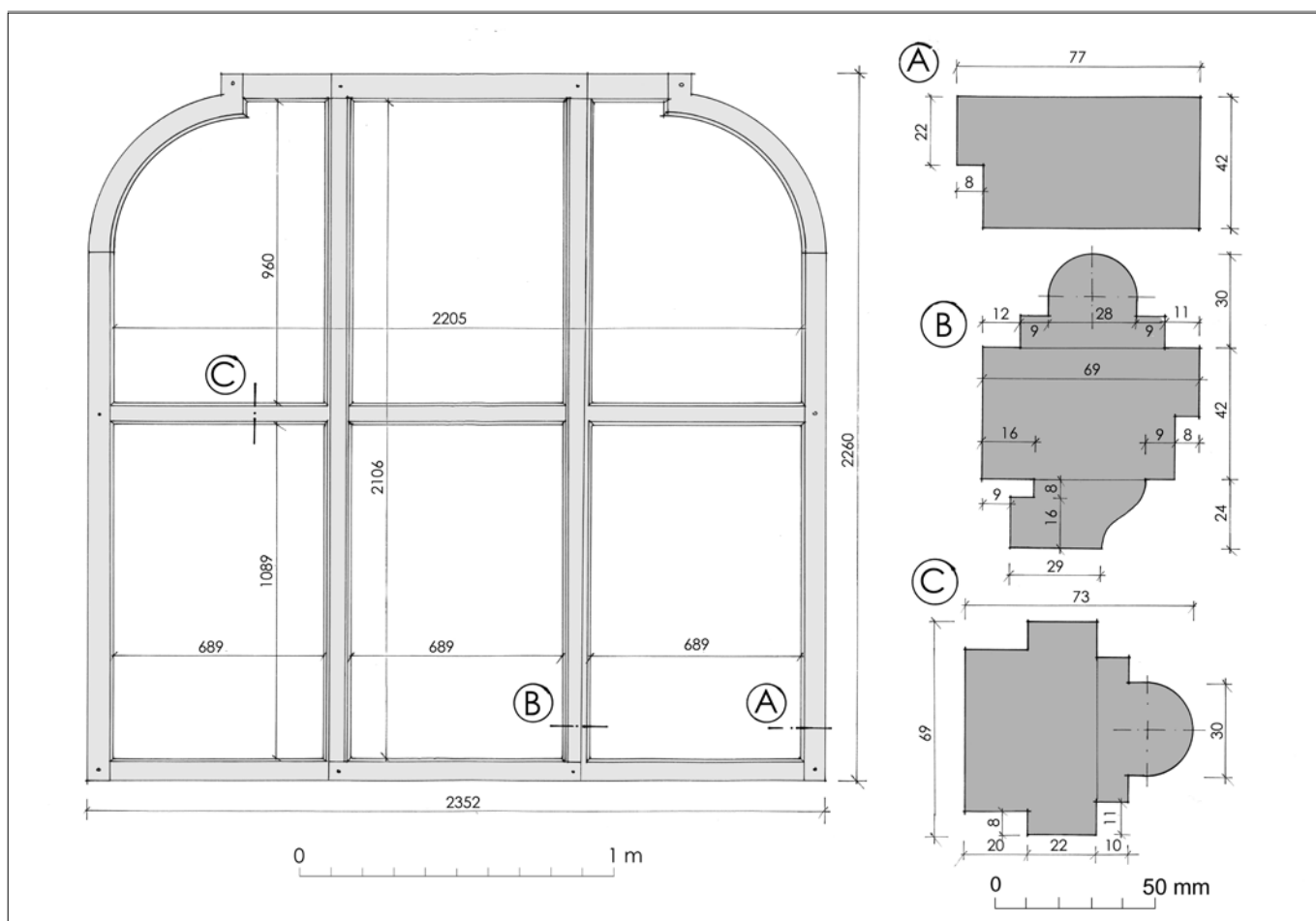
Zatímco výplň okna č. 3 je řešena shodným způsobem jako u okna č. 1, střednímu otvoru (č. 2) je předložen balkon, a jeho výplň tedy tvoří prosklená stěna s dveřmi. Okno situované nejvýchodněji (č. 4) má odlišné tvarované sedlové ukončení a je širší než tři okna předešlá. Je proto členěno do osmi polí, přičemž obě spodní střední křídla jsou výsuvná. Okno je v současnosti ze strany zimního chóru zakryto zazdívkou, takže bližšímu zkoumání není přístupné. Ve druhém patře se ve shodných osách nachází další čtveřice oken. Nejvýchodnější z nich je opět o jedno pole širší, řešeno shodně jako okno č. 4. Zbýlá tři okna jsou řešena totožně jako okna č. 1 a 3, drobná odlišnost spočívá v jiném tvaru sedlového záklenku. Shodné řešení provedení detailů svědčí pro současný původ všech osmi prvků. Zajímavý detail představují nalezené sesazovací značky, kterými jsou označeny spodní vlysy horních křídel, horní vlysy spodních křídel a také poutec mezi nimi. Značky byly použity odlišné pro jednotlivá okna, v rámci jednoho okna pak pouze jeden

Obr. 3. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Jiljí. Celkový pohled na okno č. 1 z oratoře, nyní chodby (foto L. Bartoš, 2015).

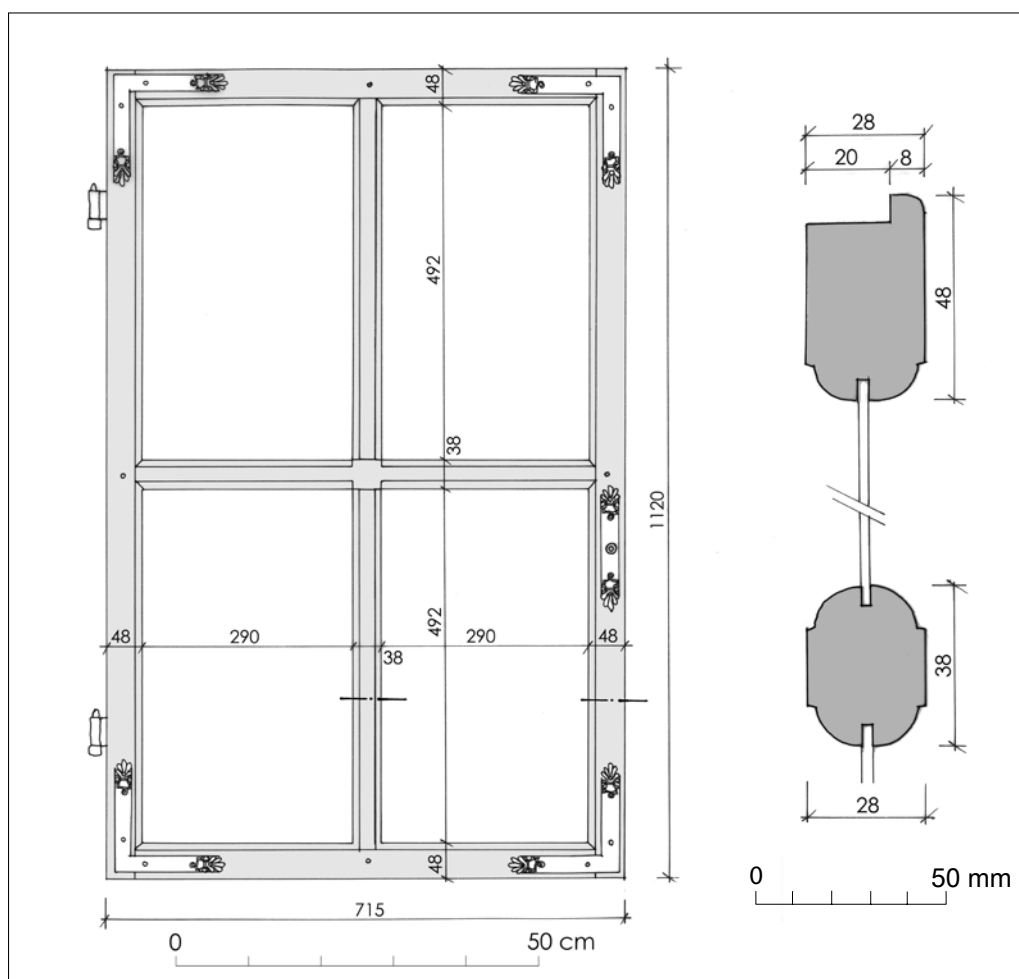
Obr. 4. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Jiljí. Celkový pohled na okno č. 1 z oratoře s otevřenými bočními křídly a povysunutým výsuvným křídlem uprostřed (foto L. Bartoš, 2015).

¹ Nástavce oltáře sv. Floriána a protějšího oltáře Panny Marie Bolestné byly v 19. století vzájemně vyměněny (VLČEK 1996, 87).

² V pravé spodní části rámu křídla je zadlabána novější zástrčka pro možnost vysazení křídla. Starší způsob řešení vysazení těchto křídel se nepodařilo zjistit.

Obr. 5. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Jiljí. Celkový pohled na pevný rám okna č. 1 a detaily jeho profilů (kresba D. Havlíková, 2016).

Obr. 6. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Jiljí. Celkový pohled na levé spodní otevíravé křídlo okna č. 1 a detaily jeho profilů (kresba D. Havlíková, 2016).

Obr. 7. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Jiljí. Detail kování okna č. 1 – rohovníky, knoflík se štítkem, jednoramenný obtlík, kroužek (foto L. Bartoš, 2015).

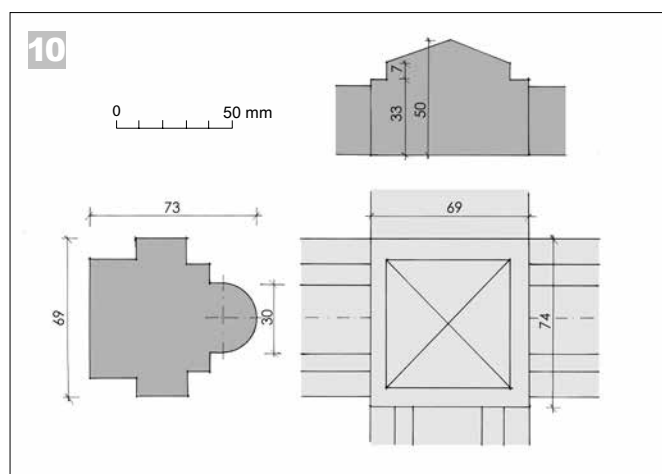
Obr. 8. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Jiljí. Dvouramenný obtlík na rámu okna č. 1 (foto L. Bartoš, 2015).

Obr. 9. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Jiljí. Západka, zadlabaná do spodní části střední vislé přičle výsuvného křídla okna č. 1, sloužící k jeho zajištění v otevřené poloze (foto L. Bartoš, 2016).

Obr. 10. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Jiljí. Prvek č. 1. Pohled na křížení sloupku a poutce se zdobným prvkem a detaily profilace (kresba D. Havlíková, 2016).

Obr. 11. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Jiljí. Srovnání sesazovacích značek na poutci a přiléhajících profilech horních a spodních křídel oken oratoří. Zleva detail okna č. 1, 2, 3 a 6 (foto L. Bartoš, 2016).

typ značky, neboť zde záměna mezi jednotlivými křídly nehrozila. Značky byly zjištěny na oknech č. 1–3 v prvním patře a na okně č. 6 ve druhém (obr. 11). Na dalších oknech druhého patra jsou tyto značky nejspíše ukryty pod mladšími nátěry.

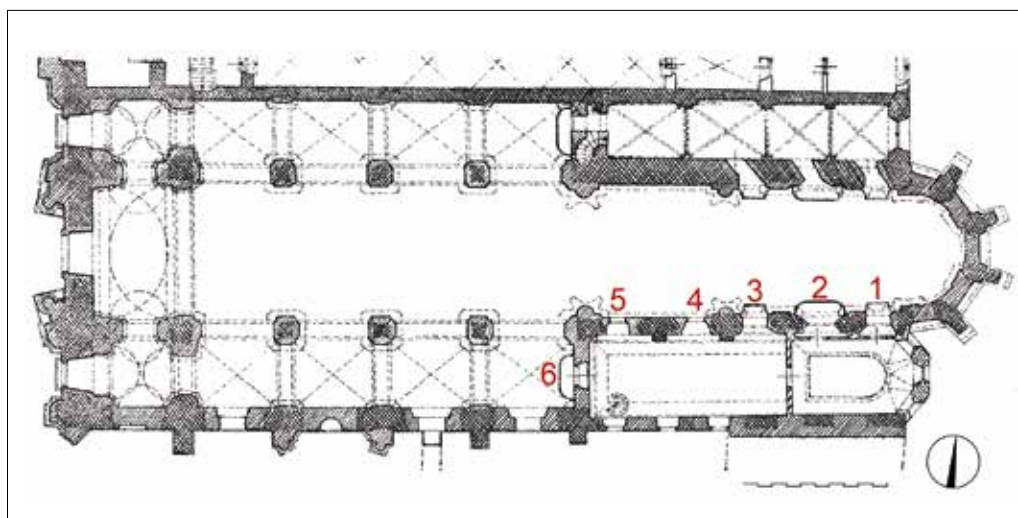
Okna oratoří kostela sv. Tomáše na Malé Straně

STRUČNÝ NÁSTIN HISTORIE KOSTELA SV. TOMÁŠE

Kláster augustiniánů eremitů s kostelem sv. Tomáše se nalézá severovýchodně od Malostranského náměstí v domovním bloku, vymezeném ulicemi Letenskou, Tomášskou a Valdštejskou. Dominantní stavbu areálu představuje kostel, situovaný na jeho jižním okraji při Letenské ulici.

Orientovaná trojlodní bazilika s dlouhým chórem prozrazuje svým základním rozvržením i některými detaily středověký původ, který je zakryt výraznou barokní přestavbou (obr. 12). Augustiniáni přišli do Prahy v roce 1285 (ČIHÁKOVÁ/KOVÁŘ 2006, 69) a byli uvedeni na pozemky patřící dříve Břevnovskému klášteru. Zde stál již v té době starší kostel sv. Tomáše a kaple sv. Doroty.

Obr. 12. Praha 1-Malá Strana, kostel sv. Tomáše. Půdorys v úrovni 1. patra s vyznačením oken oratoří při jižní stěně presbytáře a v čele jižní lodi (převzato z HYZLER/VILÍMKOVÁ 1966, bez paginace, upravil L. Bartoš, 2016).

Presbytář nového kostela, který podržel patrocínium původní svatyně, byl svěcen v roce 1315.³ Celý kostel pak byl slavně posvěcen v roce 1379 (MATĚJKA 1896, 86). Téhož roku byla 18. listopadu svěcena přestavěná kaple sv. Doroty, která bývá tradičně ztotožňována s prostorem jižně od presbytáře.⁴

Těžkou pohromou byly pro klášter s kostelem jak husitské války, kdy byl v roce 1420 nadvakrát vypálen (MATĚJKA 1896, 86–87), tak další požáry v letech 1503 a především 1541, kdy shořela velká část Malé Strany (OUTRATA 1975, 132).

V roce 1548 koupil objekt na jižní straně kostela Ladislav z Lobkovic a kostel, opravovaný postupně od roku 1551, získal v jeho rodě významné mecenáše. Lobkovicům patřila oratoř na jižní straně presbytáře, na kterou si zřídili ze sousedního paláce přímý vstup. Došlo k tomu patrně v letech 1635–1638 při přestavbě paláce (VLČEK 1999, 172).

Při barokní přestavbě kostela vedli Lobkovicové se svatotomášskými augustiniány dva spory způsobující opakované zastavení stavby. V letech 1725–1729 probíhal spor o zřízení ambitu na jižní straně kostela, se kterým Lobkovicové nesouhlasili. Druhý spor se týkal navrhované úpravy oken oratoří, vyvolané plánovaným zřízením přisvětlovací kupole nad presbytářem, kterou měly podepřít nově vložené polosloupky, omezující ovšem poněkud výhled z oratoří. Zároveň bylo navrhováno zazdění dvou oken oratoře, aby bylo možné umístit boční oltář Nanebevzetí Panny Marie. Kníže Filip Lobkovic tyto změny odmítal, obě strany postupně předkládaly různé varianty možných řešení. Definitivní rozuzlení sporu bylo potvrzeno 12. ledna 1732.⁵ Čtvrté a páté okno v jižní zdi presbytáře (počítáno od hlavního oltáře) bylo se souhlasem knížete zmenšeno tak, aby se mezi ně vešel oltář, první tři okna s mřížemi byla provedena podle plánu – a tedy

3 Část literatury uvádí rok 1316, např. František EKERT (1883, 214).

4 Podrobný výklad historie kostela a kláštera, stejně jako vývoje názoru badatelů na jeho stavební historii, nemůže být vzhledem k rozsahu a charakteru příspěvku uveden. Odkazujeme zde tedy na shrnutí Miroslava KOVÁŘE (2013, 118–123).

5 Již dříve, a to 24. srpna 1731, však došlo k posvěcení presbytáře.

Obr. 13. Praha 1-Malá Strana, kostel sv. Tomáše. Pohled na jižní stěnu presbytáře s okny v arkýřích č. 1–3 a s oknem č. 4 (vpravo), umožňující srovnání všech tří typů oken oratoří kostela (foto L. Bartoš, 2016).

zároveň symetricky podle oken klášterní oratoře na opačné straně presbytáře – od architekta K. I. Dientzenhofera, který celou přestavbu řídil (obr. 13). Zároveň bylo nově zřízeno podobně řešené šesté okno, proražené v čelní zdi jižní boční lodi kostela. Symetricky bylo vytvořeno totožné okno i v čele severní boční lodi. Při této velké obnově kostela byly také zřízeny nové klenby pod jižní oratoří i nad ní.

Kované mříže před okny oratoří, špičková práce staroměstského zámečníka Matouše Puchera z roku 1731, se výrazně uplatňují ve výzdobě presbytáře (obr. 13, 14).⁶

V pozdějších dějinách kostela docházelo už jen k drobným úpravám a opravám, které spíše zafixovaly jeho barokní vzhled. Výrazněji byla v klasicizujícím stylu upravena nevelká prostora knížecí oratoře. Lobkovický palác vedle kostela sv. Tomáše s přímým vstupem na oratoř stál dlouhodobě na okraji zájmu rodiny, což vedlo v roce 1806 k jeho prodeji. V roce 1841 získal dům Friedrich, kníže Oettingen-Wallerstein. Jeho potomci palác roku 1896 prodali pražské obci, která zde umístila malostranské gymnasium, což si v interiérech vyžádalo určité adaptace. Další změny nastaly, když škola palác opustila a ten byl posléze přeměněn na činžovní dům (VLČEK 1999, 173).

POPIS DOKUMENTOVANÝCH OKEN

Popsána a zčásti také dokumentována jsou okna oratoře⁷ na jižní straně presbytáře.⁸ Oratoř, přístupná dnes novodobým točitým schodištěm proraženým klenbou kaple sv. Doroty, je rozdělena do dvou prostorů. Delší západní část slouží v současnosti jako depozitář knih, východní s trojbokým závěrem byla v 19. století upravena na soukromou kapli. Okna je možno rozdělit do několika typů. Ponechme stranou okna směřující do exteriéru, tedy tři okna závěru a tři okna v jižní stěně oratoře.⁹

⁶ Mříže by si nepochybně též zasloužily podrobnou dokumentaci, nejsou však předmětem této práce. Pouze obrysem jsou mříže naznačeny v půdorysech oken č. 3 a 5 (viz obr. 16 a 23).

⁷ Přesnější by asi bylo označení „okna oratoří“, protože ke každému z oken příslušela zřejmě samostatně vymezená drobnější prostora. Takový stav se dochoval pro první dvě okna od východu, na výkresech SHP (HYZLER/VILÍMKOVÁ 1966) je doložen i pro okno č. 4, 5 a 6. Původní barokní řešení však neznáme.

⁸ Symetricky řešená okna na severní straně presbytáře bývala užívána konventem, po vybourání vložených kleneb a sjednocení vysokého gotického prostoru mezi presbytářem a sakristií nejsou snadno přístupná. Při průzkumu oken ze žebříku bylo zjištěno, že tato okna byla (na rozdíl od protějších oken jižních) novodobě výrazně upravena. Jejich nynější podoba, která zachovala především celkové řešení a systém otevírání, ale zcela nahradila starší kování i členění do drobných tabulek, pochází nejspíše z první poloviny 20. století. Popis situace před odstraněním vloženého mezipatra viz VYDROVÁ 1935, 142. Dvojice menších oken po stranách bočního oltáře Nejsvětější Trojice z roku 1730 na severní straně je iluzivní.

⁹ Okna v jižní stěně nesou řadu pozoruhodných detailů a soubor kování odlišného typu než okna námi sledovaná.

Obr. 14. Praha 1-Malá Strana, kostel sv. Tomáše. Pohled z presbytáře na okno oratoře (č. 5) s předsazenou barokní mříží (foto P. Havlík, 2013).

Obr. 15. Praha 1-Malá Strana, kostel sv. Tomáše. Pohled z oratoře na okno č. 5 (foto P. Havlík, 2016).

Oproti ostatním oknům menší a také konstrukčně jednodušší jsou okna po stranách bočního oltáře Nanebevzetí Panny Marie, tedy okna č. 4 a 5.¹⁰ Ta musela být kvůli umístění oltáře poněkud zmenšena, jak je uvedeno výše. Na rozdíl od zbývajících oken tato dvě nejsou vysazena do prostoru kostela, ale osazena v síle zdi. Díky tomu bylo také výrazně jednodušší jejich provedení. Jejich spodní křídla jsou otvíravá, na rozdíl od ostatních oken s výsuvnými spodními křídly. Okna jsou završena půlkruhem o průměru poněkud menším, než je šířka okenního otvoru. Tím je dáno charakteristické odsazení horní půlkruhové části oken (obr. 14–16).

Celkový rozměr okna č. 5 činí 160,5 × 104,5 cm. Světla výška spodní otvíravé části je 107 cm, světla šířka 94,5 cm. Okno č. 4 je o něco širší, jeho světla šířka dosahuje 107,5 cm. Každé z obou oken má dvě shodná spodní otvíravá křídla a polovičními obrotlivými fixované půlkruhové nasazovací vrchní křídlo. To je od spodních křídel odděleno pevným poutcem s typickým předloženým oblounem (obr. 17). Shodné tvarování s oblounem má klapačka, připevněná k jednomu z křídel, pohledově nahrazující pevný sloupek. Sloupek s oblounem je tak osazen pouze nad poutcem, tedy před odnímatelným půlkruhovým vrchním křídlem.

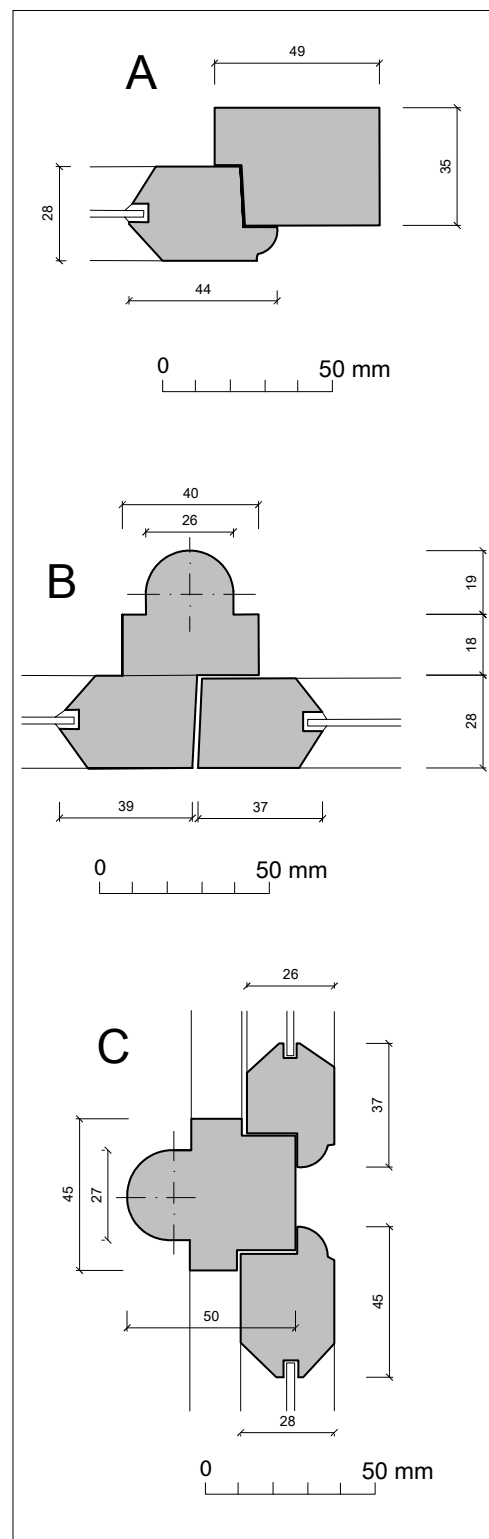
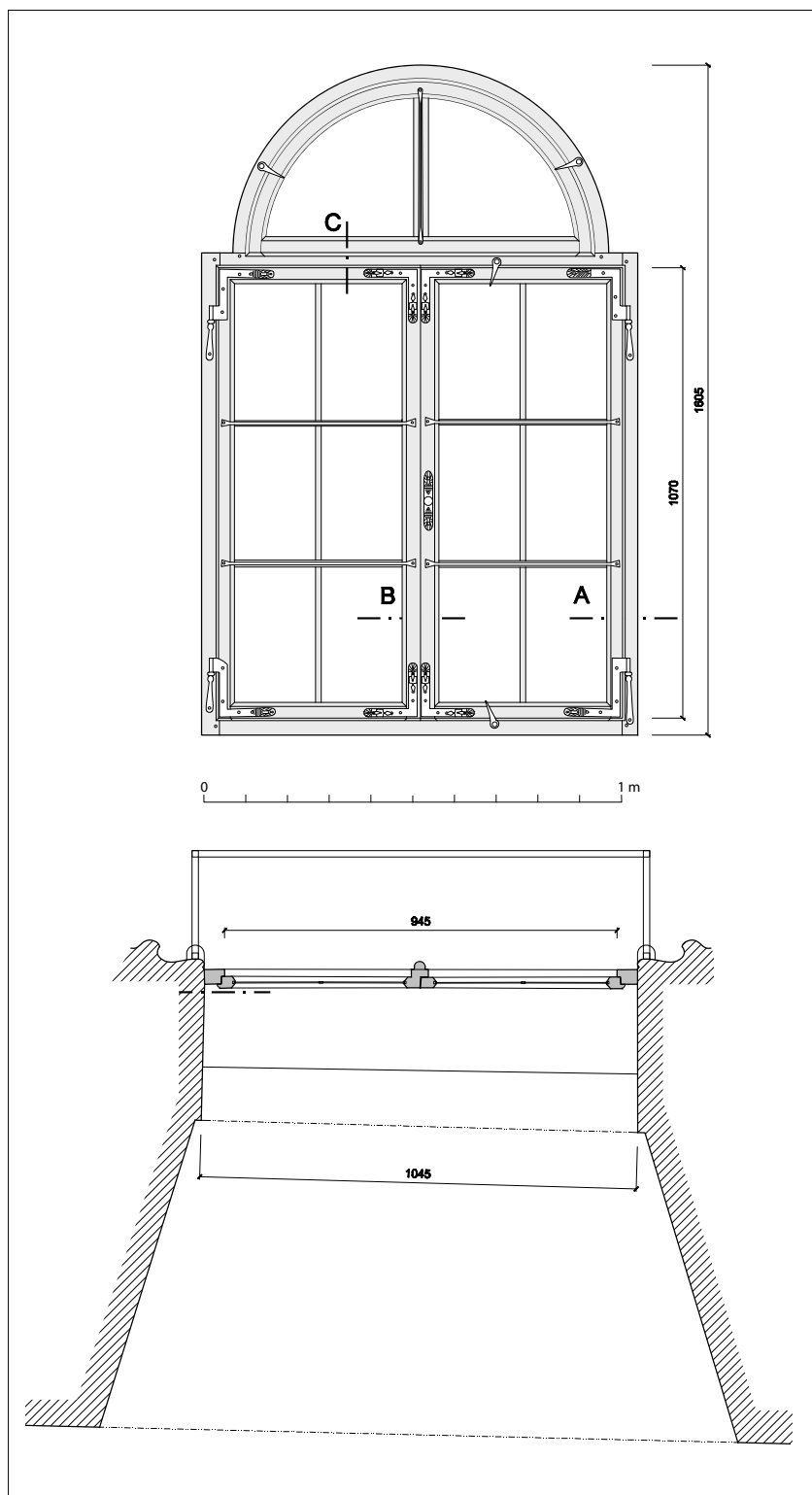
Vlasy křídel mají čepované spoje s dřevěnými kolíčky zpevněné rohovníky. Obě spodní křídla jsou zasklena šesti obdélnými tabulkami, osazenými po obvodu do drážky a v ploše křídla spojenými olověnými pocínovanými lištami. Zasklení je na straně oratoře ztuženo dvěma horizontálními železnými nosičky, jejichž naplocho rozkované konce jsou přibity do vlysů na obvodu křídla. Podobně jsou dvě čtvrtkruhové tabulky vrchního křídla spojeny svislou olověnou lištou v ose okna, kde též probíhá ztužení subtilním železným pásem. Dochované tabulky foukaného skla obsahují řadu viditelných defektů, vzniklých při výrobě (bublínky aj.).¹¹

Každé z obou oken (č. 4 a 5) je opatřeno kompletně dochovaným souborem vnějšího cínovaného kování, tvořeným čtyřmi rohovníkovými závěsy (obr. 18), čtyřmi rohovníky (obr. 19), knoflíkem se štítkem (obr. 20) a celkem čtyřmi jednoramennými plochými obrotlivými.

¹⁰ Okna jsou číslována v pořadí od hlavního oltáře směrem k západu: 1–5. Okno 6 je v čele jižní lodi kostela (viz obr. 12).

¹¹ Pouze několik málo tabulek zasklení oken oratoří na jižní stěně presbytáře muselo být vyměněno, jak prozrazuje odlišná struktura skla (např. tabulka vpravo dole v levém výsuvném křídle okna č. 3). Opravy některých křídel dokládá také zasklení do tmelu (kytu).

Oknům je předložena vrcholně barokní mříž, vysazená před otvíravými křídly o cca 30 cm do prostoru kostela, nad poutcem přisazená těsně před okno.

Protějškem oken č. 4 a 5 na opačné – severní stěně presbytáře jsou dvě okna iluzivní, opatřená shodnými vystupujícími mřížemi. Zajímavá je ovšem odlišnost malovaných iluzivních oken od popisovaných oken dochovaných na jižní straně. Iluzivní okna mají stejný tvar, avšak poněkud odlišné základní členění – typický barokní kříž má vodorovný poutec v úrovni poloviny výšky okna, nikoli až pod záklenkem, jako je tomu u jižních oken. Odlišné je též malované zasklení, tvořené šestiúhelníky, pro tuto dobu typickými a dodnes se vyskytujícími v zasklení většiny exteriérových oken kostela.

Obr. 16. Praha 1-Malá Strana, kostel sv. Tomáše. Půdorysný řez a pohled z oratoře – okno č. 5, mříž zakreslena jen obrysem (kresba L. Bartoš, 2016).

Obr. 17. Praha 1-Malá Strana, kostel sv. Tomáše. Detailní svislý a dva vodorovné řezy rámem, poutcem a křídlem okna č. 5. Originál v měřítku 1:1 (kresba L. Bartoš, 2016).

Obr. 18. Praha 1-Malá Strana, kostel sv. Tomáše. Rohovníkový závěs okna č. 5 (foto P. Havlík, 2016).

Obr. 19. Praha 1-Malá Strana, kostel sv. Tomáše. Dvojice rohovníků okna č. 5 (foto P. Havlík, 2016).

Obr. 20. Praha 1-Malá Strana, kostel sv. Tomáše. Detail kování okna č. 5 – knoflík se štítkem (foto P. Havlík, 2016).

Trojice oken blíže závěru kostela (č. 1–3) a okno ve východním čele jižní boční lodi (č. 6) mají řadu společných znaků. Všechna tato okna jsou vysazená do prostoru kostela ve formě trojstranných arkýřů. Všechny tři arkýře v presbytáři jsou přístupné otvory ve zdi, které je možné jednoznačně identifikovat jako upravenou část původních vysokých gotických oken, překlenutých zde při vytvoření oratoří zřejmě již v 16. století.¹² Podle tvarových odlišností je možné vymezit dvě podskupiny po dvou oknech. Centrální, monumentálnější řešení je arkýř (č. 2) nad bočním vstupem do presbytáře. Je vynášen dvojicí sloupů a tvoří celek s portálem vstupu. Záklenek středního okna je půlkruhový, boční stěny arkýře s úzkými okny jsou konvexní. Podobně je řešen arkýř v čele boční lodi (č. 6). Arkýře č. 1 a 3 mají nižší eliptický záklenek středního okna, jejich boky jsou konkávně projmuté. Dokumentace byla provedena pro okno č. 3.

Arkýř č. 3 má stěny tvořené celou soustavou okenních výplní mezi sloupky vymezení jeho prostor (obr. 21). Parapety i stěny nad okny jsou uvnitř arkýře obloženy dřevěnými deskami. Dřevěný je též podhled s lemuující obvodovou bordurou tvořenou prkny s profilovanou hranou (obr. 22).

Největší prosklenou plochu¹³ tvoří střední okno v široké čelní stěně arkýře, rovnoběžné se zdí presbytáře. Úzká okna v bocích arkýře dosahují přibližně poloviční šířky¹⁴ oproti střednímu, umožňují pohodlné vyhlížení směrem do stran, tj. k hlavnímu oltáři, nebo naopak směrem k lodi kostela. Jak střední, tak obě boční okna mají pevnou horní polovinu, za níž je možno v drážce rámu vysunout vzhůru spodní část (obr. 23–25). Horní i spodní část bočních oken je šestitabulková, mírně převýšeně obdélné tabulky jsou spojeny olověnými lištami. Zpevnění takto zasklené plochy zajišťují dvojice horizontálních železných ztužujících nosníků situovaných na spodních

¹² Dokumentaci gotických opukových částí ostění, včetně nalezených kamenických značek, obsahuje nálezořá zpráva operativního průzkumu a dokumentace uložená v dokumentačních fondech NPÚ, ÚOP v Praze (BARTOŠ 2016).

¹³ Světla šířka středního okna činí 104,5 cm, celková světla výška 244,5 cm. Celková výška výsuvného křídla je 112,3 cm.

¹⁴ Boční okna mají světlu šířku 59,5 cm (vlevo), resp. 60,0 cm (vpravo), a světlu výšku 213,4 cm. Celková výška výsuvného křídla je 112,3 cm.

výsuvných křídlech do interiéru arkýře, zatímco na vyjímatelných horních křídlech pochopitelně směrem do presbytáře. Střední okno má zasklení řešeno obdobně, jen vzhledem k jeho šířce je spodní i horní část v polovině rozdělena širokou svislou příčlím, takže šestitabulkové plochy jsou zdvojeny a celé okno je členěno obvyklým osovým křížem. Výsuvné spodní křídlo má ztužující železné pásy jak ve vodorovném, tak i svislém směru. Vyjímatelné horní křídlo¹⁵ je vyztuženo pouze vodorovnými ztužujícími pásy. Křídlo tvořící výplň pod eliptickým záklenkem středního okna je také vyjímatelné (nasazovací), přidržuje je dvojice plochých obrtlíků. Jeho zasklení tvoří dvě tabulky spojené v ose olovenou lištou a ztužené krátkým svislým nosníkem.

Rám středního okna je v pravidelných intervalech zeslaben šesticí otvorů (drážek), které jsou směrem k nosným sloupkům rozšířeny do tvaru ležatého profilu písmene T. Tyto otvory se nacházejí v místech kotvení honosné předsazené barokní mříže k sloupkům (obr. 26).

Typově velice zajímavý je soubor kování výsuvných oken. Boční výsuvná křídla mají trojici běžných rohovníků (viz též na obr. 26), čtvrtý se odlišuje speciálním mechanismem s okosenou plechovou západkou připevněnou k vertikální části rohovníku (obr. 27). Systém slouží k samovolnému zajištění okna ve vysunuté poloze. Uprostřed spodního vlysu je upevněn knoflík se zdobeným štítkem, pomocí něhož je možné křídlo vysouvat. Shodnými prvky je vybaveno i výsuvné křídlo uprostřed, to však má dva knoflíky a dva spodní rohovníky s výše zmíněným mechanismem (a tedy „běžné“ rohovníky jen dva – v horních rozích). Důvodem je nepochybně větší hmotnost rozměrnějšího křídla. Zarážky v rámu jsou tvořeny železnými tyčovými prvky bez dekorativního ztvárnění, část z nich byla novodobě nahrazena vyčnívajícími vruty.

Na souboru arkýřů a oken oratoře je možné zhlédnout několik variant povrchových úprav těchto prvků. Na vnější straně arkýřů, tedy v interiéru kostela, jsou jejich dřevěné části opatřeny barevnými nátěry v tónech od šedo-okrové až po modrošedou, záměrem náročné povrchové úpravy

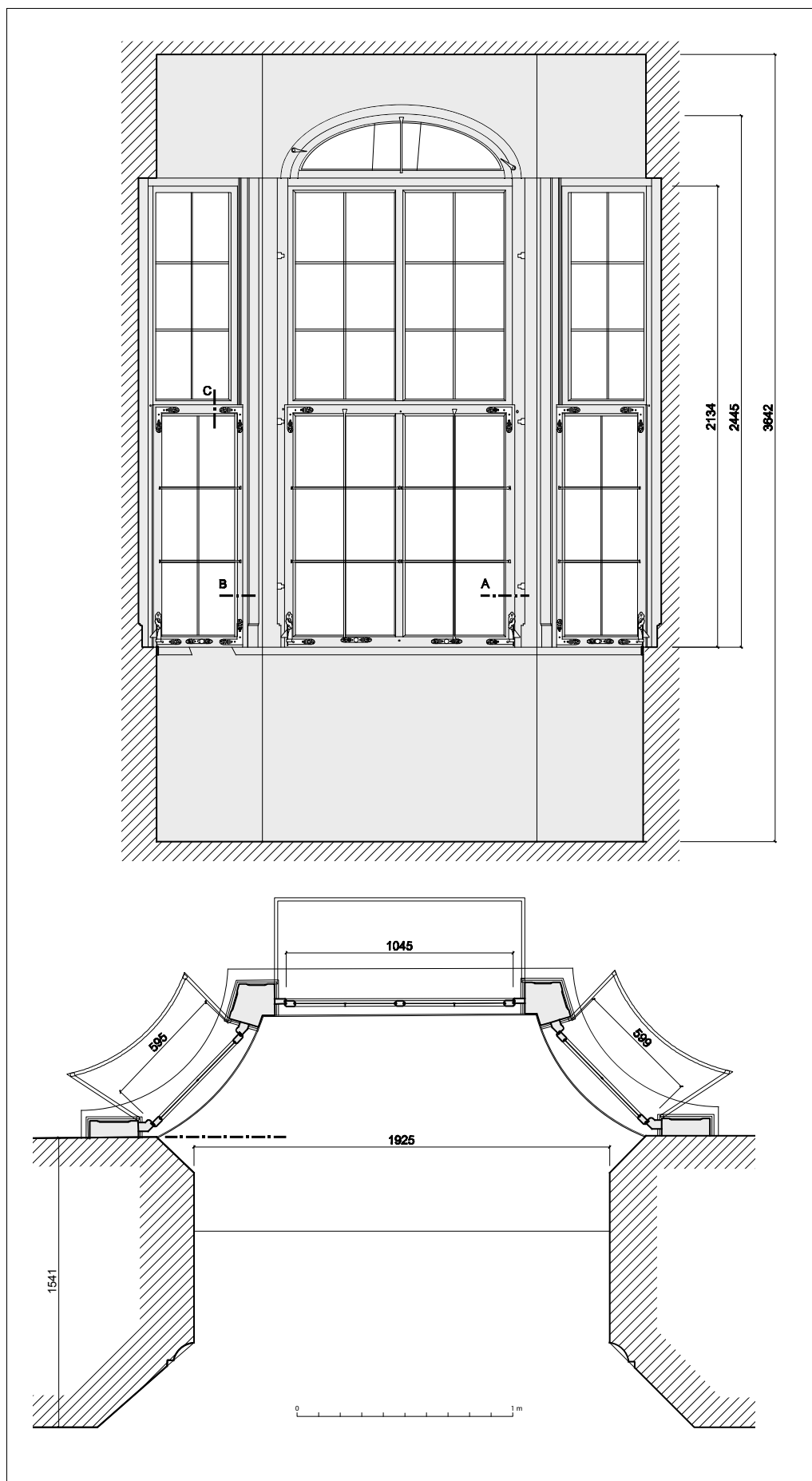
Obr. 21. Praha 1-Malá Strana, kostel sv. Tomáše. Pohled z presbytáře na arkýř č. 3 s okny oratoře a předsazenými barokními mřížemi (foto P. Havlík, 2014).

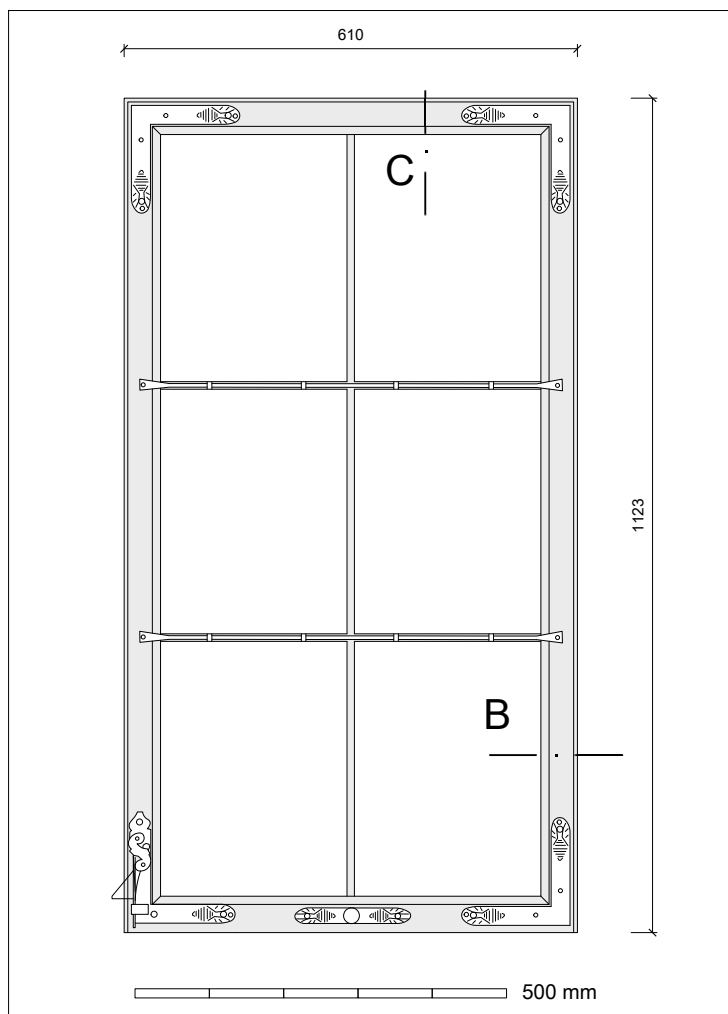
Obr. 22. Praha 1-Malá Strana, kostel sv. Tomáše. Pohled z oratoře do arkýře č. 3 (foto P. Havlík, 2016).

¹⁵ Horní křídla jsou z vnější strany k rámu přitažena pomocí plochých obrtlíků, je tedy umožněno jejich vyjmutí např. v případě nutné opravy.

Obr. 23. Praha 1-Malá Strana, kostel sv. Tomáše. Půdorys a pohled z oratoře na arkýř č. 3, mříž zakreslena jen obrysem v půdorysu (kresba L. Bartoš, 2016).

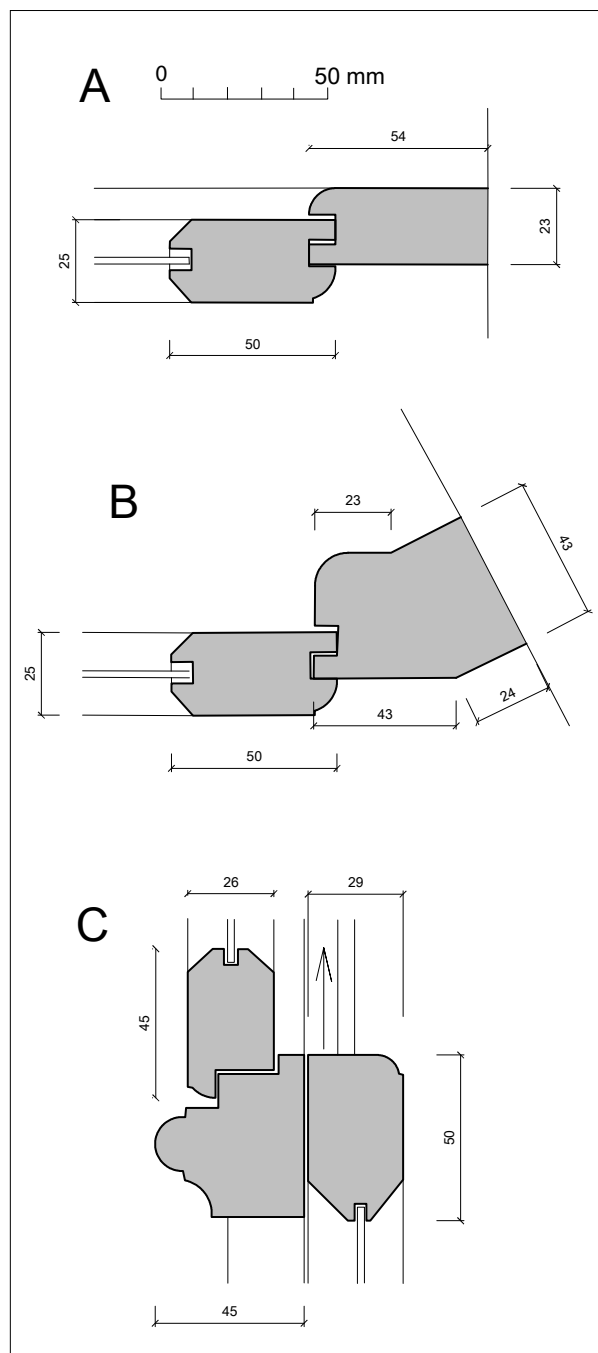

Obr. 24. Praha 1-Malá Strana, kostel sv. Tomáše. Kolmý pohled z interiéru oratoře na výsuvné křídlo levého bočního okna arkýře č. 3. Originál v měřítku 1:5 (kresba L. Bartoš, 2016).

Obr. 25. Praha 1-Malá Strana, kostel sv. Tomáše. Detailní svislý a dva vodorovné řezy rámem, poutcem a křídlem oken arkýře č. 3. Originál v měřítku 1:1 (kresba L. Bartoš, 2016).

Obr. 26. Praha 1-Malá Strana, kostel sv. Tomáše. Detail středního okna arkýře č. 3 – horní pravý rohovník středního křídla, zarážka a otvor v místě ukotvení mříže k sloupku (foto L. Bartoš, 2016).

Obr. 27. Praha 1-Malá Strana, kostel sv. Tomáše. Kování oken arkýře č. 3 – rohovník s pružinovým mechanismem (západkou) pro zajištění výsuvného křídla v otevřené poloze (foto L. Bartoš, 2016).

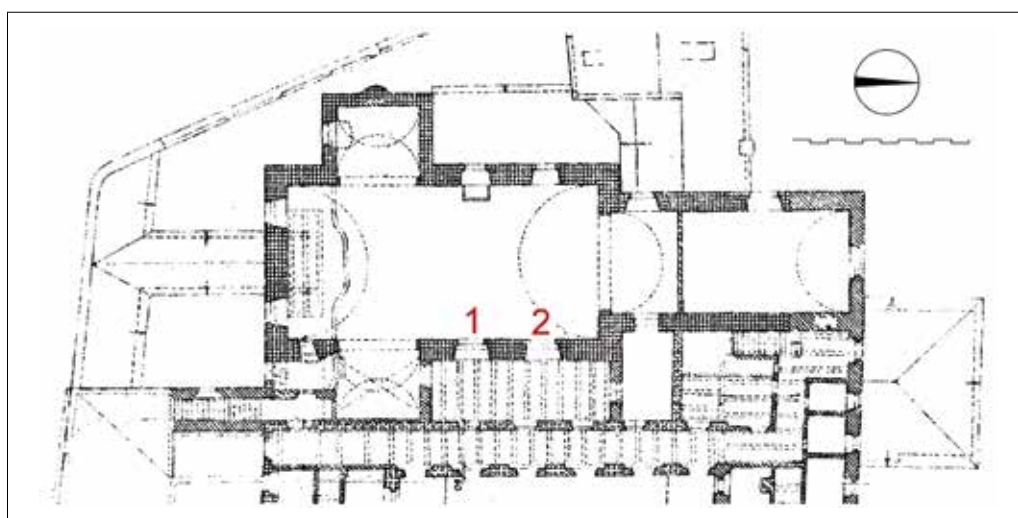
zde byla zjevně imitace mramoru. Z vnitřní strany jsou dřevěné části arkýřů s okny č. 1–3 včetně okenních ráků a křídel opatřeny krycím nátěrem ve světlém žlutavém odstínu. Tuto barevnou úpravu považujeme spíše za nepůvodní, pocházející možná až z 20. století. Starší barevnou úpravu se nepodařilo nalézt. Je možné, že světlému krycímu nátěru předcházelo fládrování, které je zachováno (či obnoveno) v arkýři č. 6. Příliš tmavé působení vnitřku arkýřů pak mohlo vést k úpravě světlým nátěrem. Oknům č. 4 a 5 byly ponechány dubové prvky s transparentní úpravou spočívající nejspíše ve voskování.

Okno oratoře kostela Panny Marie Andělské na Hradčanech

STRUČNÝ NÁSTIN HISTORIE KOSTELA PANNY MARIE ANDĚLSKÉ NA HRADČANECH

Kostel Panny Marie Andělské uzavírá severní stranu Loretánského náměstí a patří ke kapucínskému konventu, který zde byl stavěn spolu s kostelem od roku 1600. Jako první byl dokončen kostel sousedící s Černínskou ulicí, který byl posvěcen 16. června 1602 (VLČEK/ŠRONĚK 1999, 125). Kostel přímo navazuje na budovy kláštera a ze západní strany uzavírá rajský dvůr za ambitem v přízemí a chodbou v prvním patře. První kapucíni se do Prahy dostali 13. listopadu 1599 a po krátkém čase si vyhlédli místo pro novostavbu kláštera včetně kostela. Stavba probíhala v letech

Obr. 28. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Půdorys v úrovni 1. patra s vyznačením oken č. 1 a 2 (převzato z KAŠIČKA ET AL. 1975, bez paginace, upravil L. Bartoš, 2016).

1600–1602 a návrh pocházel z rukou řádových stavitelů, k rozšíření komplexu včetně kostela pak došlo v roce 1663 (VLČEK/ŠRONĚK 1999, 125). Kostel Panny Marie Andělské na Hradčanech je jednoduší pozdně renesanční novostavba s pravoúhlým presbytářem. Stavba je typickým představitelem strohé kapucínské architektury. Do kostela se vstupuje z Loretánského náměstí krytou chodbou, hlavní loď je obdélného půdorysu a je zaklenutá valenou klenbou. Tento prostor se směrem k severu otvírá do půdorysně užšího a také nižšího kněžiště, odděleného opticky jednoduchým triumfálním obloukem. V jižní části se hlavní loď rozšiřuje do obou stran dvěma postranními kaplemi přibližně čtvercového půdorysu (KAŠIČKA ET AL. 1975, 17). Kaple Panny Marie při západní fasádě byla součástí kostela od počátku stavby. Kostel byl poškozen vpádem Švédů v roce 1648, přesný rozsah poškození stavby není znám (KAŠIČKA ET AL. 1975, 2). V roce 1663 bylo rozhodnuto, že klášter bude rozšířen. Tento fakt se dotkl i kostela, kde naproti kapli Panny Marie měla být postavena další kaple a zřízena hrobka hrabat z Wolkenštejna. Bylo počítáno i s oratoří pro panovníka Leopolda I., který kostel navštěvoval při pobytech v Praze, a se dvěma oratořemi přístupnými z dormitáře. Jak kaple zasvěcená sv. Kříži, tak i dvě předmětné oratoře byly postaveny při východní straně kostela, kdy bylo nepochybně využito zčásti zdiva západního křídla kláštera. Sama kaple byla zaklenuta, v oratořích však byly zřízeny trámové stropy (obr. 28). Z historických analů víme, že práce probíhaly jistě v roce 1665 (KAŠIČKA ET AL. 1975, 2). Další oratoř se nachází v patře jižní stěny kaple sv. Kříže a je známa jako Rudolfova oratoř, přístupná je úzkým dvouramenným dřevěným schodištěm. Tato oratoř vystupuje ze stěny kaple v podobě tříbokého arkýře. Na pohled je patrné, že stěna této oratoře se skládá ze zděného parapetu a dřevěného rámu oken s nástavcem. Tři parapetní pole pak oddělují ploché lizény, vpadlé výplně zdobí štukový ornament s akantovými rozvilinami, štrápci a ve střední části s reliéfem hlavičky anděla (KAŠIČKA ET AL. 1975, 18).

POPIS DOKUMENTOVANÉHO OKNA

Pro dokumentaci bylo zvoleno jedno ze dvou shodně řešených dubových oken dvou oratoří nacházejících se v úrovni prvního patra ve východní stěně hlavní lodi, která je prolomena dvěma ležatě obdélnými okenními otvory. Z každé z oratoří, přístupných z chodby po východní straně, směřuje do kostelní lodi jedno okno.¹⁶ Dokumentováno bylo okno (č. 1) oratoře sousedící s kaplí sv. Kříže (kam také směřuje

další okenní otvor místnosti, který je pojat jednodušeji). Záklenky obou okenních nik jsou segmentové. Pískovcové ostění obou oken je na straně obrácené do lodi při okraji zvýrazněno vystupující stezkou (obr. 29), směrem do oratoře je překryto omítkou a výmalbou (obr. 30). Do tohoto otvoru je vloženo vyjímatelné okno (obr. 31, 32). Jeho dřevěný rám spojený pomocí dřevěných kolíčků je na levé i pravé straně přitážen k ostění vždy dvěma

otočnými háky zasunutými do železného oka v dřevěném rámu (obr. 33), takže je možné okno jednoduše vyjmout a otvor zvýrazněný kamenným ostěním ponechat bez výplně. Rozměry rámu jsou u obou oken stejné – výška 119 cm, šířka 185 cm. Rám okna je členěn dvěma svislými sloupky a jednoduchým vodorovným poutcem na šest čtvercových polí (obr. 34). Sloupky jsou na straně obrácené do chrámové lodi zvýrazněny bohatou řezbou – každý z nich zdobí dvě proti sobě stáčené konzolky s penízky (obr. 35). Horní tři pevná pole jsou zasklena šestiúhelníky do olova, zasklení je ztuženo železnými nosníčky do kříže. Výsuvná spodní tři křídla jsou ztužena rohovníky, které jsou na koncích zvýrazněny stylizovaným špičatým plochým trojlístem a po celé ploše zdobeny drobným rýhováním (obr. 36, 37). Každé spodní křídlo je pak otevíratelné pomocí speciálního pružinového mechanismu, který je opatřen okosenou plechovou západkou a je připevněný k vertikální části spodního rohovníku (obr. 38). Při vysunutí křídla se západka opře o zarážku, která je osazena na sloupcích v úrovni poutce a je stejně jako rohovníky zvýrazněna trojlístem. Zasklení spodních výsuvných křídel malými obdélnými tabulkami čirého foukaného skla je ztuženo kovanými nosníčky do kříže podobně jako u horních polí okna. Na spodním vlysu výsuvných křídel jsou úchopky usnadňující vysunutí křídel (obr. 39).

Povrchová úprava okna byla zřejmě původně provedena voskováním, v současnosti je provedena lazura. Do mírně se rozvírající okenní niky je vloženo odstupňované klekátko z měkkého dřeva. Dřevěné obložení vnitřní stěny parapetu je zdobeno náznakem dvou obdélných kazet.

Obr. 29. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Pohled na okno č. 1 z lodi kostela (foto V. Koberová, 2016).

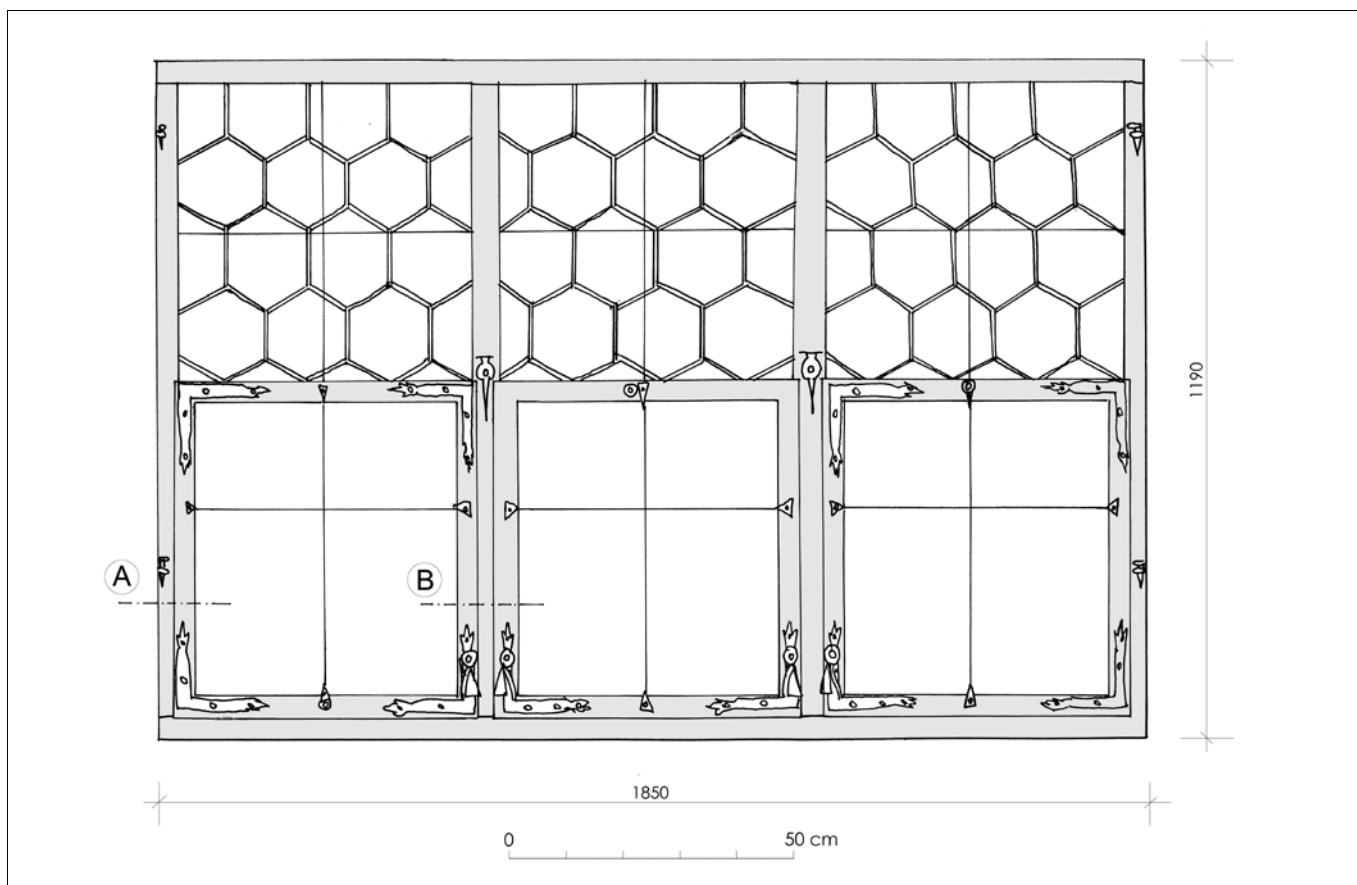

Obr. 30. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Pohled na okno č. 1 s klekátkem v okenní nise (foto L. Bartoš, 2016).

Obr. 31. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Okno č. 1 z oratoře (foto L. Bartoš, 2016).

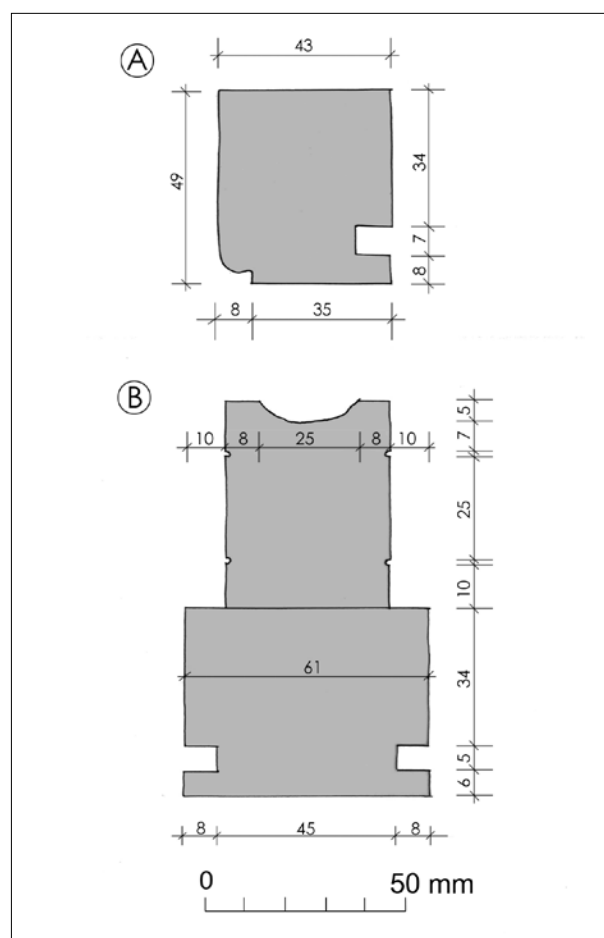
16 Severněji situované okno č. 2 nebylo v době dokumentace zpřístupněno.

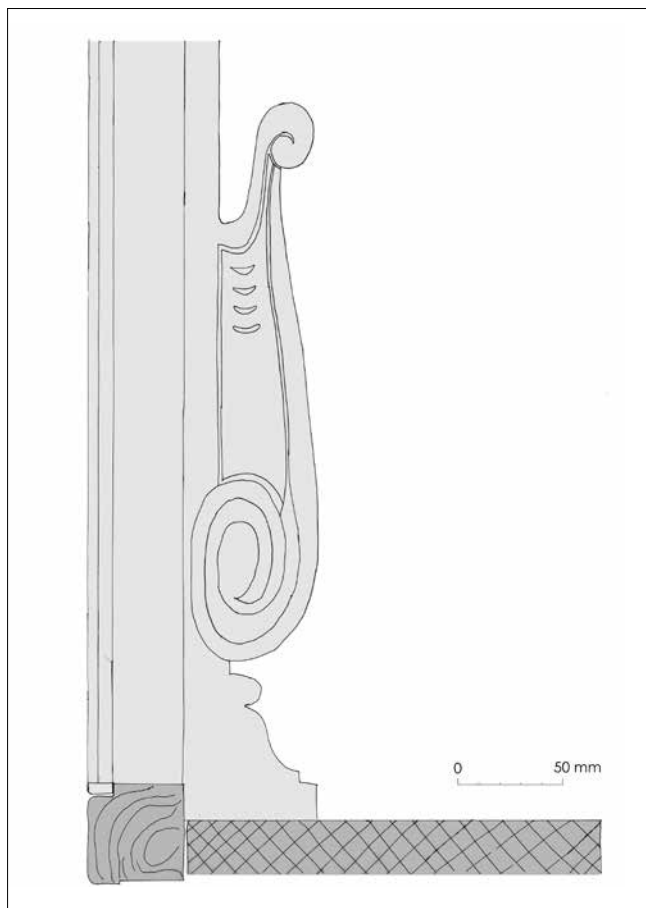
Obr. 32. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Pohled na okno č. 1 z oratoře (kresba V. Koberová, 2016).

Obr. 33. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Hák přichycující rám okna č. 1 k ostění (foto V. Koberová, 2016).

Obr. 34. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Horizontální řez dvěma charakteristickými detaily rámu okna č. 1 (kresba V. Koberová, 2016).

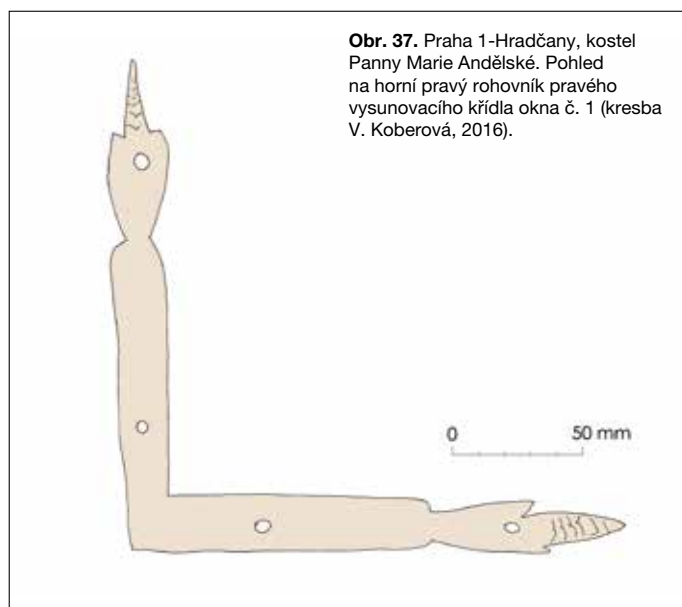

Obr. 35. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Boční pohled na spodní část zdobeného sloupku okna č. 1 (kresba L. Bartoš, V. Koberová, 2016).

Obr. 38. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Dvojice rohovníků, opatřených mechanismem pro zajištění výsuvného křídla (foto V. Koberová, 2016).

Obr. 36. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Detail kování okna č. 1, dvojice rohovníků a zarážka (foto V. Koberová, 2016).

Obr. 37. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Pohled na horní pravý rohovník pravého výsuvného křídla okna č. 1 (kresba V. Koberová, 2016).

Obr. 39. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Detail rozkovaného ukončení ztužujícího železného nosníčku a úchopky s kuželkou (foto V. Koberová, 2016).

Srovnání a hodnocení

Dokumentace oken oratoří trojice pražských kostelů, vybraných na základě povědomí o existenci těchto prvků¹⁷ v nich a především v závislosti na možnosti přístupu k nim,¹⁸ prokázala jejich určité společné charakteristiky.

V oknech oratoří všech tří kostelů jsou svisle vzhůru posuvná, tedy výsuvná křídla. Tento způsob otevírání okenních křídel, v našem prostředí jinak spíše neobvyklý, se pro okna chrámových oratoří jeví jako velmi výhodný. Za zřejmě rozhodující důvody rozšířeného užití tohoto řešení lze považovat ohled na hlavní účel oken, který v tomto případě spočívá ve sledování (ale pochopitelně též slyšení) probíhajících bohoslužeb. Běžná (dovnitř) otvíravá křídla by v klíčovém prostoru u okna oratoře tomuto jejich užívání překážela (ŠKABRADA 2003, 342, 346). Jak ukazuje příklad okna v kostele sv. Jiljí, tento problém byl zásadní zejména u středních polí širších oken, zatímco boční se mohla bez větších obtíží otevírat směrem ke špaletám okenní niky a místo zde prakticky neubírala. Kombinaci otvíravých a výsuvných křídel v rámci jediného okna v kostele sv. Jiljí lze chápat i opačně – vzhledem k tvaru celého okna se zaoblenými horními bočními křídly nebylo zkrátka možné jeho boční pole řešit jako výsuvná.

U okenních výplní arkýřů v kostele sv. Tomáše, tedy v prostorově komplikovaných útvarech, je případné užití oken otvíravých dovnitř nevelkého prostoru z hlediska jeho praktického využití téměř vyloučeno. Otevírání křídel směrem ven by zde bylo v konfliktu s bohatě provedenými mřížemi tvořícími klíčový akcent výzdoby arkýřů, potažmo celého prostoru presbytáře.¹⁹ Užití výsuvných křídel je zde tedy racionální – nejlogičtější volbou. Okna č. 4 a 5 byla proti staršímu stavu při barokní přestavbě zúžena kvůli umístění oltáře, jejich výsledná podoba s šířkou na dvě křídla umožňuje funkční řešení s otvíravými křídly.

Obdélná okna oratoří v hradčanském kapucinském kostele jsou řešena v celé šířce jednotně – s výsuvnými křídly spodní poloviny a pevným zasklením nad nimi. Racionální promyšlenost řešení zde ještě zvýrazňuje rafinované řešení připevnění rámu k ostění. To umožňovalo snadné vyjmutí celého okna z okenního otvoru, který mohl být, třeba jen příležitostně nebo sezonně, ponechán bez výplně. Lze uvažovat např. o rozmístění zpěváků v kostele při větších slavnostech a podobně.

Trojice typů oken oratoří s výsuvnými křídly umožňuje určité srovnání technického řešení těchto křídel. Vlastní vysouvání křídla ve svislých drážkách je vcelku bezproblémové, technicky náročnější je však uživatelsky jednoduché a zároveň bezpečné, tedy pokud možno bezporuchové zajištění křídla v jeho vysunuté poloze. Vzhledem k náročnosti manipulace s výsuvnými křídly bylo vždy žádoucí takové řešení, kdy při vysunutí křídla na patřičnou úroveň došlo k jeho samočinnému zajištění (zachycení) v této poloze. Pro opětovné uzavření okna pak uživatel musel zajišťující mechanismus uvolnit a okno spustit.

Za nejstarší příklad považujeme okna oratoře v kostele Panny Marie Andělské, která by podle stavební historie kláštera (KAŠIČKA ET AL. 1975, 33–34) i podle tvarosloví použitého kování měla pocházet nejspíše z přestavby v 60. letech 17. století. Kompletně dochovaný soubor kování vychází ještě z pozdně renesanční estetiky. Mechanismus zajištění výsuvných křídel je viditelný, jeho pohyblivé části jsou připevněny ke spodním rohovníkům výsuvných křídel. Tyto rohovníky mají stejné zdobené jako ostatní, pouze v ploše pod západkou schází rýhování. Obdobným zdobením je opatřena i zarážka na sloupku sloužící oboustranně k zachycení dvou sousedních výsuvných křídel.

Úprava oratoří v kostele sv. Tomáše, při níž vznikla námi sledovaná barokní okna s výsuvnými křídly, je datována do doby kolem roku 1730. Princip zajištění vysunutých křídel je zde shodný se starším, výše popsaným příkladem od kapucínů. Jedná se tedy opět o zajištění z boku křídla, s pohyblivou částí mechanismu připevněnou na spodních rohovnících. Tyto opět svým zdobením odpovídají ostatním rohovníkům v souboru, ovšem jen v zakončení vodorovné části. Svislá část, která nese pružinu, má ploché zakončení listového tvaru. Upevnění pružiny je uschováno

17 Historická okna na oratořích se dochovala v celé řadě pražských chrámů, mezi jinými např. též v kostele Panny Marie pod řetězem nebo v kostele sv. Vršily. Autoři textu zamýšlejí v průzkumu a dokumentaci tohoto specifického sektoru památkového fondu dále pokračovat.

18 Za laskavé umožnění dokumentace v prostorách běžně nepřístupných patří naše poděkování pražským klášterům Řádu bratří kazatelů (dominikánů), Řádu sv. Augustina (augustiniánů) a Řádu menších bratří kapucínů.

19 Způsob, jakým jsou mříže kotveny do sloupků a rámy oken v těchto místech porušeny drážkami, poukazuje zřejmě na mladší vznik oken vůči osazení mříží.

pod krytkou elegantního esovitého tvaru. Pevné zarážky na rámech zde nejsou zdobené, přinejmenším část z nich však není původní.

Zcela odlišné řešení zajištění výsuvného křídla se nachází na okně oratoře v kostele sv. Jiljí, jehož barokní úprava byla zahájena v roce 1733 (VLČEK/ŠRONĚK 1996, 85). Pérový mechanismus je zde důmyslně ukryt v osově svislé příčli, do níž je zadlabán z vnější strany. Kvůli umístění oltáře, jehož vysoký nástavec však užití okna vlastně znemožnil, není tento mechanismus prakticky odnikud pozorovatelný. Jeho uvolnění se provádělo zatažením za kroužek umístěný na příčli z vnitřní strany. S jistou nadsázkou tak můžeme u tohoto nejmladšího prvku z našeho souboru vyzorovat náznak počátku trendu, který spočíval v postupném částečném ukrytí kování pod povrch konstrukce oken a dveří. Tento proces je všeobecně znám především u závěsů oken i dveří a také u dveřních zámků. Došlo k němu v průběhu 18. století logicky nejdříve v nejnáročnějších objektech, v běžném prostředí měst se tento přerod završil kolem poloviny 19. století. Na venkově se ovšem s vnějším kovářstvím setkáváme i později (ŠKABRADA 2003, 311–314, 324–332).

Určitou stopu obecnějšího vývojového trendu rozpoznáme i při porovnání způsobu, jakým jsou v námi sledovaných příkladech členěny plochy jednotlivých křídel do rozměrů, které bylo možno zasklít jedinou skleněnou tabulkou. U oken oratoří v hradčanském kapucínském kostele je tohoto rozčlenění dosaženo výhradně pomocí olověných lišt. Také v malostranském klášterním kostele sv. Tomáše převažuje tento způsob členění ploch okenních křídel. Široká křídla středních oken arkýřů jsou však již ve své svislé ose rozdělena dřevěnou příčlí. Nacházíme zde tedy kombinaci obou základních způsobů. Jen o několik let mladší okna oratoří staroměstského kostela sv. Jiljí pak mají všechna křídla členěna již výhradně dřevěnými příčlemi.

Pozoruhodný je soubor dokumentovaných oken také z hlediska podoby a rozsahu dochovaného původního zasklení. Přestože poměrně velké obdélné tabulky skla s ohledem na poměrně časnou dataci oken budí určité pochybnosti, nepodařilo se zatím nalézt jednoznačné doklady o druhotné úpravě.²⁰ Pokud by se podařilo bezpečně doložit dataci oken oratoře u kapucínů do 60. let 17. století a původnost zasklení jejich výsuvných křídel obdélnými tabulkami, činilo by to z nich jeden z nejstarších dochovaných příkladů takového zasklení. Tato problematika bude vedle srovnání mechanismů výsuvných křídel předmětem dalšího bádání.

LITERATURA

- BÁČOVÁ ET AL. 2010 — Marie BÁČOVÁ / Martin EBEL / Petra LESNIAKOVÁ / Alfréd SCHUBERT / Miloš SOLAŘ / Ladislav ŠPAČEK / Josef ŠTULC / Rostislav ŠVÁCHA / Petr VŠETEČKA: *Obnova okenních výplní a výkladců*. (= Odborné a metodické publikace, sv. 38), Praha 2010, 71–80.
- BARTOŠ 2016 — Ladislav BARTOŠ: *Operativní průzkum a dokumentace oken jižní oratoře kostela sv. Tomáše. Nálezová zpráva operativního průzkumu a dokumentace č. 2016/02*. Praha 2016. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ ÚOP PR.
- BARTOŠOVÁ/HAVLÍKOVÁ/CHALOUPKA 2012 — Veronika BARTOŠOVÁ / Dorota HAVLÍKOVÁ / Jakub CHALOUPKA: *Příklad dokumentace barokní okenní výplně Velkopřevorského paláce čp. 485 na Malé Straně v Praze*. *Staletá Praha* 28, 2012/1, 134–142.
- BARTOŠOVÁ/HAVLÍKOVÁ 2014 — Veronika BARTOŠOVÁ / Dorota HAVLÍKOVÁ: *Příklady dokumentace dřevěných historických mřížových dveří v interiérech domů*. *Staletá Praha* 30, 2014/1, 136–144.
- BLAŽIČEK ET AL. 1962 — Oldřich Jakub BLAŽIČEK: *Slovník památkové péče*. Praha 1962, 146.
- BLAŽIČEK/KROPÁČEK 1991 — Oldřich Jakub BLAŽIČEK / Jiří KROPÁČEK: *Slovník pojmů z dějin umění*. Praha 1991, 163.
- ČIHÁKOVÁ/KOVÁŘ 2006 — Jarmila ČIHÁKOVÁ / Miroslav KOVÁŘ: *Příspěvek k poznání raně gotického stavebního vývoje kostela sv. Tomáše v Praze*. *Archaeologica Pragensia* 18, 2006 [vyd. 2007], 67–76.
- EKERT 1883 — František EKERT: *Posvátná místa král. hl. města Prahy*. Praha 1883.
- HAVLÍKOVÁ/BARTOŠOVÁ 2013 — Dorota HAVLÍKOVÁ / Veronika BARTOŠOVÁ: *Historické okenní výplně barokních vikýřů Velkopřevorského paláce čp. 485 na Malé Straně v Praze*. *Staletá Praha* 29, 2013/1, 83–91.
- HEROUT 1980 — Jaroslav HEROUT: *Slabikář návštěvníků památek*. Praha 1980, 190–191.
- HYZLER/VILÍMKOVÁ 1966 — Josef HYZLER / Milada VILÍMKOVÁ: *Kostel sv. Tomáše. Stavebně historický průzkum Prahy, Malá Strana, strojopis SÚRPMO*, Praha 1966. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ ÚOP PR.

²⁰ Například protějšková iluzivní okna se šestiúhelníky u sv. Tomáše ovšem nutí k opatrnosti a rozvážení možných variant jejich vzniku a podoby původního zasklení. Jisté indicie o možná poněkud mladší realizaci nynějších výplní nacházíme i na oknech arkýřů.

- KAŠIČKA ET AL. 1975 — František KAŠIČKA / Něhoslava DOUŠOVÁ / Milada VILÍMKOVÁ / Ondřej RULC: Kostel P. Marie Andělské. Stavebně historický průzkum Prahy, strojopis SÚRPMO, Praha 1975. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ ÚOP PR.
- KOBEROVÁ/BARTOŠ 2015 — Veronika KOBEROVÁ / Ladislav BARTOŠ: Okna sakristií kostelů sv. Havla a Panny Marie Andělské v Praze. Staletá Praha 31, 2015/1, 128–140.
- KOVÁŘ 2013 — Miroslav KOVÁŘ: Předběžná zpráva o nových nálezech v klášteře augustiniánů eremitů u sv. Tomáše v Praze na Malé Straně (příspěvek k poznání jeho stavebního vývoje ve středověku). (= Forum Urbes Medii Aevi 7), Zdeněk Měřinský (ed.), Brno 2013/1, 118–135.
- MATĚJKA 1896 — Bohumil MATĚJKA: Přestavba a výzdoba chrámu sv. Tomáše při klášteře poustevníků řádu sv. Augustina na Menším městě Pražském. Památky archeologické a místopisné 17, 1896/2–3, 81–152.
- MUK/VILÍMKOVÁ 1961 — Jan MUK / Milada VILÍMKOVÁ: Blok mezi ulicemi Jilskou a Husovou, čp. 234. Stavebně historický průzkum Prahy, Staré Město, strojopis SÚRPMO, Praha 1961. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ ÚOP PR.
- OTTO ET AL. 1902 — Jan OTTO (ed.): Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Díl 18. Navary – Oživnutí. Praha 1902, 837.
- OUTRATA 1975 — Jan Jakub OUTRATA: Příspěvek ke stavebním dějinám kostela a kláštera sv. Tomáše v Praze. Památková péče 35, 1975/3, 130–143.
- SCHUBERT 2004 — Alfred SCHUBERT: Statě C a D. In: Péče o výplně historických okenních a dveřních otvorů. (= Odborné a metodické publikace, sv. 29), Praha 2004, 17–31.
- SCHUBERT 2005 — Alfred SCHUBERT: K péči o památkově hodnotné výplně okenních a dveřních otvorů. In: Sborník příspěvků k 5. ročníku konference Obnova památek 2005 – okna a dveře, konané 22. 3. 2005 v Praze. Praha 2005, 21–31.
- SCHUBERT 2014 — Alfréd SCHUBERT: Průzkum, dokumentace a inventarizace výplní okenních a dveřních otvorů. (= Odborné a metodické publikace, sv. 48), Praha 2014.
- ŠEFČÍKOVÁ 1964 — Zuzana ŠEFČÍKOVÁ: Okno: remeslo, technika, umenie. Bratislava 1964.
- ŠKABRADA 2003 — Jiří ŠKABRADA: Konstrukce historických staveb. Praha 2003, 335–355.
- ŠKABRADA 2004 — Jiří ŠKABRADA: Přehled vývoje konstrukčního utváření výplní otvorů v historických stavbách. In: Okna a dveře. (= Svorník 2), Martin Ebel / Milena Hauserová / Daniela Houšková (eds), Praha 2004, 5–8.
- VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997 — Pavel VLČEK / Petr SOMMER / Dušan FOLTÝN: Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997.
- VLČEK/VANČURA 1996 — Pavel VLČEK / Václav VANČURA: Kostel sv. Jiljí, Staré Město. In: Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov. Pavel Vlček (ed.), Praha 1996, 84–85.
- VLČEK 1999 — Pavel VLČEK: Čp. 34/III, Malá Strana. Oettingenský palác. In: Umělecké památky Prahy. Malá Strana. Pavel Vlček (ed.), Praha 1999, 172–174.
- VLČEK/ŠRONĚK 1999 — Pavel VLČEK / Michal ŠRONĚK: Kostel Panny Marie a sv. Andělů (Panny Marie Andělské), Hradčany. In: Umělecké památky Prahy. Hradčany. Pavel Vlček (ed.), Praha 1999, 125–128.
- VYDROVÁ 1935 — Jiřina VYDROVÁ: Kostel sv. Tomáše na Malé Straně. Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1934. Praha 1935, 137–152.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE DOKUMENTIERUNG DER ORATORIENFENSTER DER DREI PRAGER ORDENSKIRCHEN

Die vorliegende Arbeit fußt in der Beschreibung und Teildokumentation der ausgewählten Fenster der Oratorien von drei Prager Klosterkirchen. Die Marienkirche zu den Engeln ist die älteste Kapuzinerkirche Böhmens aus der Zeit gegen 1600; ihr Umbau, in den die Autoren auch die erforschten Fenster datieren, erfolgte schon in den 1670er Jahren. Die St. Thomaskirche gehörte seit Mittelalter den im J. 1285 nach Prag angekommenen Augustinern an. Nach der Hussiten-Verwüstung war sie im 16. und 17. Jahrhundert renoviert worden, der grundsätzliche Barockumbau unter Leitung von K. I. Dientzenhofer erfolgte in den Jahren 1727–1731; man errichtete damals auch die heutigen Oratorienfenster. Die Kirche hl. Ägidii, im Mittelalter eine der bedeutendsten Pfarrkirchen der Altstadt, wurde den Dominikanern erst 1625 überreicht. Die Ordensbrüder widmeten sich zunächst dem Bau des Klosters, die Kirche wurde provisorisch gesichert; der gründliche Umbau der Kirche kam erst später, nach 1733 in Frage. Dabei wurden die hohen gotischen Fenster der Seitenschiffe geteilt und die entstandenen kleineren Öffnungen erhielten Barockausfüllungen. Das dokumentierte Oratoriums-Fenster bildet die Ausfüllung des untersten Teils vom ursprünglichen gotischen Fenster, in das noch drei weitere höher situierte Fenster eingebaut wurden.

Die Fenster des Oratoriums in der Kapuzinerkirche mit unteren verschiebbaren Flügeln sind durch ihre geschnitzten Säulchen, das reiche Ensemble vom frühbarocken Metallbeschlag (samt dem spezifischen, zu den unteren Winkelleisen gefestigten Mechanismus zur Sicherung der hochgeschobenen Flügel), sowie der historischen Verglasung, die die sechseckigen mit den kleinen rechteckigen Scheiben kombinierenden. Es handelt sich wohl um ein sehr frühes Beispiel der Verwendung von rechteckigen Glasscheiben, die zum Teil bis heute erhalten blieben.

In der St. Thomaskirche ist ein bemerkenswertes Ensemble von Oratorienfenstern verschiedener Typen erhalten, die in einer einzigen Bauphase entstanden sind. Man findet da kleinere drehbar eingehängte

Fenster in der Mauerstärke und vor allem ein reiches Ensemble von Erkerfenstern von zwei Typen. Die Erker unterscheiden sich in der konvexen oder konkaven Ausführung der Seitenteile und in den Oberteilen der Mittelfenster. Die Fensterausfüllungen der Erker sind ähnlich wie die bei den Kapuzinern ausgeführt, d. h. mit den verschiebbaren unteren Flügeln. Im Prinzip gleich ist auch das die Flügel in der oberen Lage sichernde System, der Beschlag hat jedoch unterschiedlichen, der Entstehung in der Hochbarockperiode entsprechenden Dekor. Die Verglasung ist aus den mäßig länglichen, rechteckigen Scheiben in das Bleinetz montiert, die Sechsecke findet man lediglich an den illusionistischen gemalten Fenstern an der Gegenseite, bzw. an den Außenfenstern.

Das Fenster des Oratoriums, d. h. des heutigen Gangs im Dominikanerkloster zu hl. Ägidius stellt eine interessante Kombination der Arten des Öffnens der Flügel dar. Es besteht aus sechs Flügeln. Während der untere Mittelflügel hinter die feste axiale Ausfüllung der oberen Reihe geschoben wird, alle vier Seitenflügel samt den oberen, atypisch geformten, öffnen sich nach innen, zu den Fensternischenlaibungen. Die Aufmerksamkeit verdient die Art, wie der bewegliche Mittelflügel in der offenen Position gehalten wird. Sie unterscheidet sich von den vorherigen Beispielen. Der Federmechanismus ist in diesem Fall an der Außenseite der vertikalen Axialsprieße des Flügels, sein Lösen lässt sich mittels Ziehen eines unauffälligen Rings betätigen. Ein Fortschritt gegen die älteren Beispiele lässt sich auch in der Gliederung der Fensterflügel feststellen.

Abb. 1. Prag 1-Altstadt, St. Ägidiuskirche. Grundriss in der Höhe des 1. Obergeschosses mit Bezeichnung der Fenster 1–4 (übernommen aus MUK/VILÍMKOVÁ 1961, unpaginiert, Vorbereitung L. Bartoš, 2016).

Abb. 2. Prag 1-Altstadt, St. Ägidiuskirche. Das hinter der Figur Gottvaters auf dem Gipfel des Seitenaltaraufsatzes dokumentierte Fenster Nr. 1 (Foto L. Bartoš, 2015).

Abb. 3. Prag 1-Altstadt, St. Ägidiuskirche. Fenster Nr. 1, Gesamtansicht aus dem Oratorium zu, aus dem heutigen Gang (Foto L. Bartoš, 2015).

Abb. 4. Prag 1-Altstadt, St. Ägidiuskirche. Fenster Nr. 1, Gesamtansicht vom Oratorium zu, geöffnete Seitenflügel und hochgeschobener verschiebbarer Flügel in der Mitte (Foto L. Bartoš, 2015).

Abb. 5. Prag 1-Altstadt, St. Ägidiuskirche. Fenster Nr. 1, Gesamtansicht des festen Rahmens mit Details seiner Profile (Zeichnung D. Havlíková, 2016).

Abb. 6. Prag 1-Altstadt, St. Ägidiuskirche. Fenster Nr. 1, Gesamtansicht des linken unteren sich öffnenden Flügels und Details seiner Profile (Zeichnung D. Havlíková, 2016).

Abb. 7. Prag 1-Altstadt, St. Ägidiuskirche. Fenster Nr. 1, Details vom Metallbeschlag – Eckbänder, Knopf mit Deckel, Vorreiber, Ring (Foto L. Bartoš, 2015).

Abb. 8. Prag 1-Altstadt, St. Ägidiuskirche. Fenster Nr. 1, Doppelvorreiber am Rahmen (Foto L. Bartoš, 2015).

Abb. 9. Prag 1-Altstadt, St. Ägidiuskirche. Fenster Nr. 1, die in den Unterteil des vertikalen Axialpfostens des verschiebbaren Flügels eingefasste Raste zum Festhalten des Fensters in der geöffneten Position (Foto L. Bartoš, 2016).

Abb. 10. Prag 1-Altstadt, St. Ägidiuskirche. Element Nr. 1. Überschneidung des Pfostens und des Kämpferholzes mit dekorativem Motiv und Details der Profilierung (Zeichnung D. Havlíková, 2016).

Abb. 11. Prag 1-Altstadt, St. Ägidiuskirche. Vergleich der Abbundzeichen am Kämpferholz und anliegenden Profilen der oberen und unteren Oratorienfenster. Von links nach rechts Details der Fenster Nr. 1, 2, 3 und 6 (Foto L. Bartoš, 2016).

Abb. 12. Prag 1-Kleinseite, St. Thomaskirche. Grundriss in der Höhe des 1. Obergeschosses mit ersichtlich gemachten Oratorienfenstern an der Chorsüdwand (1–5) und am Abschluss vom Südschiff (übernommen aus HYZLER/VILÍMKOVÁ 1966, unpaginiert, vorbereitet von L. Bartoš, 2016).

Abb. 13. Prag 1-Kleinseite, St. Thomaskirche. Ansicht der Südwand des Chors mit Erkerfenstern Nr. 1–3 und dem Fenster Nr. 4 (rechts), die den Vergleich von allen drei Oratorienfenstertypen möglich macht (Foto L. Bartoš, 2016).

Abb. 14. Prag 1-Kleinseite, St. Thomaskirche. Blick vom Presbyterium zum Oratoriumsfenster (Nr. 5) mit dem vorgesetzten Barockgitter (Foto P. Havlík, 2013).

Abb. 15. Prag 1-Kleinseite, St. Thomaskirche. Fenster Nr. 5, Ansicht vom Oratorium zu (Foto P. Havlík, 2016).

Abb. 16. Prag 1-Kleinseite, St. Thomaskirche. Fenster Nr. 5, Grundrisschnitt und Ansicht vom Oratorium zu, das Gitter nur als Umriss eingezeichnet (Zeichnung L. Bartoš, 2016).

Abb. 17. Prag 1-Kleinseite, St. Thomaskirche. Fenster Nr. 5, Detailschnitte über den Rahmen, das Kämpferholz und den Flügel – ein vertikaler, zwei horizontale Schnitte. Original im Maßstab 1 : 1 (Zeichnung L. Bartoš, 2016).

Abb. 18. Prag 1-Kleinseite, St. Thomaskirche. Fenster Nr. 5, Eckband (Foto P. Havlík, 2016).

Abb. 19. Prag 1-Kleinseite, St. Thomaskirche. Fenster Nr. 5, Paar Winkeleisen (Foto P. Havlík, 2016).

Abb. 20. Prag 1-Kleinseite, St. Thomaskirche. Fenster Nr. 5, Detail vom Metallbeschlag – Knopf mit Schild (Foto P. Havlík, 2016).

Abb. 21. Prag 1-Kleinseite, St. Thomaskirche. Blick vom Presbyterium zum Erker Nr. 3 mit Oratoriumsfenstern und vorgesetzten Barockgittern (Foto P. Havlík, 2014).

Abb. 22. Prag 1-Kleinseite, St. Thomaskirche. Erker Nr. 3, Blick vom Oratorium hin (Foto P. Havlík, 2016).

Abb. 23. Prag 1-Kleinseite, St. Thomaskirche. Erker Nr. 3, Grundriss und Blick vom Oratorium, das Gitter im Grundriss nur als Umriss eingezeichnet (Zeichnung L. Bartoš, 2016).

Abb. 24. Prag 1-Kleinseite, St. Thomaskirche. Senkrechter Blick vom Oratoriumsinnenraum zum verschiebbaren Flügel des linken Seitenfensters vom Erker Nr. 3. Original im Maßstab 1 : 5 (Zeichnung L. Bartoš, 2016).

Abb. 25. Prag 1-Kleinseite, St. Thomaskirche. Fenster Nr. 3, Detailschnitte über den Rahmen, Kämpferholz und Flügel; ein vertikaler, zwei horizontale Schnitte. Original im Maßstab 1 : 1 (Zeichnung L. Bartoš, 2016).

Abb. 26. Prag 1-Kleinseite, St. Thomaskirche. Erker Nr. 3, Detail des Mittelfensters – das Winkeleisen rechts oben, der Anschlag und die Öffnung bei der Verankerung des Gitters an das Säulchen (Foto L. Bartoš, 2016).

- Abb. 27.** Prag 1-Kleinseite, St. Thomaskirche. Erker Nr. 3, Fensterbeschlag – Eckband mit dem Federmechanismus (Raste) zur Sicherung des verschiebbaren Flügels in der oberen (geöffneten) Position (Foto L. Bartoš, 2016).
- Abb. 28.** Prag 1-Hradschin, Marienkirche zu den Engeln. Grundriss in der Höhe des 1. Obergeschosses mit ersichtlich gemachten Fenstern Nr. 1 und 2 (übernommen aus KAŠIČKA ET AL. 1975, Vorbereitung L. Bartoš, 2016).
- Abb. 29.** Prag 1-Hradschin, Marienkirche zu den Engeln. Fenster Nr. 1, Blick vom Kirchenschiff zu (Foto V. Koberová, 2016).
- Abb. 30.** Prag 1-Hradschin, Marienkirche zu den Engeln. Fenster Nr. 1 mit Kniebank in der Fensternische, Ansicht (Foto L. Bartoš, 2016).
- Abb. 31.** Prag 1-Hradschin, Marienkirche zu den Engeln. Fenster Nr. 1, Blick vom Oratorium zu (Foto L. Bartoš, 2016).
- Abb. 32.** Prag 1-Hradschin, Marienkirche zu den Engeln. Ansicht vom Oratorium zum Fenster Nr. 1 (Zeichnung V. Koberová, 2016).
- Abb. 33.** Prag 1-Hradschin, Marienkirche zu den Engeln. Der Eisenhaken zur Rahmenbefestigung an das Gewände (Foto V. Koberová, 2016).
- Abb. 34.** Prag 1-Hradschin, Marienkirche zu den Engeln. Fenster Nr. 1, horizontaler Schnitt über zwei charakteristische Details des Fensters (Zeichnung V. Koberová, 2016).
- Abb. 35.** Prag 1-Hradschin, Marienkirche zu den Engeln. Fenster Nr. 1, Ziersäulchen, Unterteil, Seitenansicht (Zeichnung L. Bartoš, V. Koberová, 2016).
- Abb. 36.** Prag 1-Hradschin, Marienkirche zu den Engeln. Fenster Nr. 1, Detail vom Metallbeschlag, Paar von Winkeleisen und Anschlag (Foto V. Koberová, 2016).
- Abb. 37.** Prag 1-Hradschin, Marienkirche zu den Engeln. Fenster Nr. 1, rechter verschiebbarer Flügel, Winkeleisen rechts oben (Zeichnung V. Koberová, 2016).
- Abb. 38.** Prag 1-Hradschin, Marienkirche zu den Engeln. Paar von Winkeleisen mit Sicherungsmechanismus für den verschiebbaren Flügel (Foto V. Koberová, 2016).
- Abb. 39.** Prag 1-Hradschin, Marienkirche zu den Engeln. Der zerschmiedete Abschluss des mittleren Verglasungsträgers und Knopf mit Kegel, Detail (Foto V. Koberová, 2016).

Übersetzung von Jindřich Noll

Ing. arch. Ladislav BARTOŠ
památkář, stavební historik
NPÚ, ÚOP v Praze
bartos.ladislav@npu.cz

Mgr. Veronika KOBEROVÁ
památkář
NPÚ, ÚOP v Praze
koberova.veronika@npu.cz